

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ: 1992-2010

Turkey-Russia Relations in the Post-Cold War Period: 1992-2010

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY*

Özet:

Soğuk Savaş sonrası Türkiye-Rusya ilişkilerini İmparatorluk ve SSCB dönemi ilişkilerinden ayıran en önemli faktör günümüzde iki ülke halkları arasında artan doğrudan temaslardır. Hem Türkiye hem Rusya dinamik bir siyasal ve ekonomik dönüşüm sürecinden geçmektedir. İlişkilerin gelişmesinde ekonomik ilişkilerin yanı sıra, günümüzde her iki ülkenin dış politikalarında genel çerçevede benzer yaklaşımların oluşması ve yükselen politik diyalog etkilidir. İki ülke arasındaki ilişkiler henüz stratejik ortaklık seviyesine çıkamasa da enerji, ticaret gibi alanlarda stratejik boyuta ulaşmıştır. Türk-Rus ilişkilerinin genel yapısı işbirliği ve rekabetin önümüzdeki yıllarda da devam edeceğinin işaretlerini taşımaktadır. İki ülke de aralarındaki yüzlerce yıllık jeopolitik mücadeleyi jeoekonomik işbirliğine çevirmeye çalışmaktadırlar.

Anahtar kelimeler: *Türk-Rus İlişkileri, İşbirliği, Rekabet, Stratejik Ortaklık, Politik diyalog .*

Abstract:

The most important factor that distinguishes the post-Cold War period of Turkey-Russia relations from the bilateral affairs during the Empire and USSR is increasing direct contacts between the peoples of two countries. Both Turkey and Russia are undergoing a dynamic political and economic transformation process. Similar foreign policy approaches of two countries and strengthening political dialog are effective elements of growing relations beyond economic sphere. Even if relations between two countries could not reach the level of strategic partnership, relations have gained a strategic dimension in the areas such as energy and trade. The general structure of Turkish-Russian relations indicates that cooperation and competition will continue in the coming years. Both countries are trying to turn their centuries-old geopolitical struggle into geo-economical cooperation.

Keywords: *Turkish-Russian Relations, Cooperation, Competition, Strategic Partnership, Political dialog.*

---

* İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Küresel ve bölgesel barışın tesisi ve korunması açısından, tarihi, etnik ve kültürel bağlar ile coğrafik konumlarından dolayı Türkiye ve Rusya, buldukları bölgede istikrar ve işbirliği açısından çok önemli bir yer işgal etmektedirler. Türkiye ve Rusya, sahip oldukları ekonomik, politik, tarihi ve kültürel ağırlıklarıyla karşılıklı ilişkilerinin 500 yılı aşkın geçmişinde hem birbirlerini, hem de ilişkide oldukları ülke ve halkları etkilemişlerdir. Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler günümüzde ulaştığı bu seviyeye birçok değişik merhalelerden geçerek, inişli-çıkışlı bir seyir izleyerek ulaşmıştır. Dönemsel çatışma ve işbirliği süreçlerinin sarmaladığı bu tarihi geçmiş ülkelerin toplumsal hafızalarında köklü izler bırakmıştır. İmparatorluk döneminde birbirlerini rakip olarak gören bu iki büyük ülke defalarca karşı karşıya gelmişlerdir. Ancak, imparatorluk dönemi sadece savaflara değil zaman zaman kısa süreli de olsa işbirliği ve ittifak dönemlerine de şahit olmuştur. 1798, 1805 ve 1833 yıllarında yapılan işbirliği ve ittifaklar buna örnektir. İmparatorluk çağlarının bitmesinden hemen sonra 1920'ler ve 1930'larda olumlu bir ilişki grafiği çizmelerine rağmen Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte yeniden kendilerini farklı kulvarlarda bulmuşlardır. Soğuk Savaş'ın sınırlayıcı atmosferinde bile iki komşu ülke, ilişkilerde yaşadıkları inişli-çıkışlı rota sebebiyle azami dikkat göstererek azami fayda sağlamaya da uğraş göstermişlerdir.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası politikada meydana gelen köklü değişimler, Türk-Rus ilişkilerinde tabuların yıkılmasında ve sınırların ortadan kalkmasında en önemli faktör olarak karşımızda durmaktadır. Söz konusu köklü değişimler iki ülke ve iki halk arasındaki ilişkilerin geniş çaplı ve derinlemesine ele alınmasını gerektiren yeni bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler 1990'lı yıllardan itibaren gerçek anlamda dinamizm kazanmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra Türkiye ve Rusya, ikili ilişkilerini oluşmakta olan koşullara göre yeniden şekillendirmeye başlamışlardır.

Soğuk Savaş atmosferinden çıkan iki yakın komşu ülke açısından yeni dönem oldukça ümit vaat edici olarak başladı. İlk yıllarda hızlı bir şekilde başlayan yakınlaşma süreci hem Türkiye’den hem de Rusya’dan kaynaklanan bazı sebeplerden dolayı istenildiği seviyeye ulaşamamıştır. Türkiye’nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile geliştirdiği “büyük abi” ya da “model ülke” rolü ister istemez eski Sovyet coğrafyasını ve özellikle Orta Asya’yı arka bahçesi olarak gören Rusya’nın tepkisini çekmiştir. Bu yıllarda Çeçen ve Kürt sorununa yaklaşımda yaşanan farklılıklar iki ülke arasındaki ilişkilerde hissedilir bir gerginliğe yol açmıştır. Bu yüzdendir ki kimi zaman ilişkilerin Soğuk Savaş döneminden çıkıp Soğuk Barış dönemine girdiği ifade edilmiştir.

1990’lı yıllar iki ülke arasındaki ilişkilerin en sorunlu olduğu yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. İki ülke arasındaki gerek ticari-ekonomik ilişkilerin gerekse politik ilişkilerin seyri bu dönem içerisinde apayrı bir yön izlemiştir. İşbirliği ve rekabetin içi içe geçtiği bu dönemin en önemli kalemini ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır. 1991’den itibaren sürekli gelişme gösteren ticari-ekonomik işbirliği ikili ilişkilerin gelişmesinde adeta lokomotif rolü oynamıştır ve oynamaya devam etmektedir. Bu yıllarda politik ilişkiler her zaman ekonomik ilişkilerin gölgesinde kalmış ve hiçbir zaman ekonomik ilişkiler seviyesine çıkamamıştır. Ancak, 2000’li yıllara girildiğinde iki ülke arasındaki politik ilişkilerde hızlı bir gelişme yaşandığını görmekteyiz. SSCB’nin dağılmasından itibaren geçen 20 yıllık sürede ekonomik ilişkilerin aldığı hızlı ivme bir süre sonra siyasi ilişkilere de etki etmiştir. Bunun en bariz göstergesi hızla artan ticaret hacmi ve iki ülke liderleri arasında gerçekleşen birçok üst düzey ziyaretlerdir. Yakın zamanda vizelerin kaldırılması ve nükleer alanda işbirliğine dair atılan karşılıklı imzalar bu gelişmenin en bariz göstergeleridir. İki ülke ilişkileri Soğuk Savaş sonrası geçen 20 yılda “yakın komşuluk”, “işbirliği”, “genişletilmiş ortaklık”, “çok boyutlu ortaklık”, “derinleştirilmiş ortaklık” ve son olarak “stratejik ortaklık” şeklinde farklı tanımlamalarla isimlendirildi. Günümüzde stratejik ortaklık konusu artık üst düzeyde gerçekleştirilen resmi ziyaretlerle birlikte daha sık dile getirilir olmuştur. Önceleri sadece bir temenni olarak iki ülke diplomatları ve politikacıları tarafından dile getirilen ilişkilerde

“stratejik ortaklık” boyutu artık daha yüksek sesle ve daha geniş çevrelerce dile getirilmektedir.

Geçen yıllar içerisinde Türkiye ve Rusya ekonomik ilişkilerinde yakaladıkları ivmeyi politik ilişkilere yansıtmayı tam olarak başarabilmişler midir? Son yıllarda ilişkilerde gözlemlenen yakınlaşmanın arka planında yatan ekonomik ve politik sebepler nelerdir? Türkiye ve Rusya ilişkileri stratejik ortaklık yoluna mı girdi yoksa gerçekten de stratejik ortaklık seviyesine mi ulaştı? Bu makalede, tüm bu ve buna benzer soruların cevabını verebilmek ve Türkiye-Rusya ilişkilerinin günümüzde gelmiş olduğu seviyeyi ortaya koyabilmek için Soğuk Savaş sonrası kurulan ilişkilerin yapısının gözden geçirilmesi ve ayrıntılı analizi amaçlanmaktadır. Bütün bu noktalardan hareketle iki ülke arasındaki ilişkilerin analizi sadece siyasi ilişkilerin incelenmesinden ibaret dar anlamıyla değil; ekonomik ve kültürel ilişkilerin de beraberinde, birbiriyle ilintilendirilerek tahlil edildiği geniş bir çerçevede yapılacaktır.

1. İKİLİ İLİŞKİLERDE ÜÇ FARKLI DÖNEM

Soğuk Savaş sonrası Türk-Rus ilişkilerini 1990’lı ve 2000’li yıllar olarak ya da ekonomik ve politik ilişkiler bağlamında inceleyebileceğimiz gibi, önemli dönemeçlerin yaşandığı tarihsel sürece bakarak üç farklı dönemde incelemek de mümkündür.¹

Birinci dönem 1992-1999 arasındaki ilk yıllardır. Bu dönemde yükselen ekonomik ilişki grafiğinin bütün zorlamalarına rağmen her iki ülke de enerji, etnik, bölgesel gibi birçok alanda rekabeti öne çıkararak bu dönemi yeterince değerlendirememişlerdir. Bu yüzden politik anlamda birinci dönem Türk-Rus ilişkilerinin kayıp yıllarıdır diyebiliriz. Kayıp olarak tabir ettiğimiz birinci dönemi bitiren 1999 yılının Aralık ayında Türkiye Başbakanı Bülent

---

¹ Fatih Özbay, “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Üçüncü Dönem,” 15.05.2010, erişim tarihi 08.06.2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=677:turkiye-rusya-iliskilerinde-ucuncu-donem&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

Ecevit'in Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyaretti. Bu ziyaretle Türkiye, Çeçenistan konusunun Rusya'nın iç işi olduğunu açıkça ilan ederek 1990'lı yıllarda ilişkilerde kriz çıkartan etnik kartların artık masadan kaldırılması gerektiğini belirterek bir anlamda birinci dönemi kapatan adımı atmıştı.

İkinci dönem, 2000-2008 arası yılları kapsar. Bu yıllar, her iki ülkenin yürüttükleri rekabetin ilişkiler bütününe verdiği zararı ve rekor düzeyde yükselen ekonomik ilişkilerin ortaya koyduğu faydayı göz önüne alarak, buradan çıkardıkları derslerle aralarındaki güven ilişkisini güçlendirme yönünde arayış içerisine girdikleri yıllardır. Bu yüzden politik anlamda ikinci dönem Türk-Rus ilişkilerinin arayış yıllarıdır diyebiliriz. İkinci döneme baktığımızda da yine inisiyatif alan tarafın Türkiye olduğunu görmekteyiz. 2002 yılında iktidara gelen AKP yönetiminin parti programında Türkiye *“Rusya Federasyonu ile Orta Asya ve Kafkasya’da rekabete değil işbirliğine dayanan dostça ilişkiler sürdürecektir”* şeklindeki yaklaşımı bunun işaretlerini veriyordu.²

Üçüncü dönemi 2008 sonrası yıllar olarak değerlendirebiliriz. İlk iki dönemin periyodundan hareketle önümüzdeki 7-8 yıllık periyodun Türk-Rus ilişkilerinde çok önemli rol oynayacağı öngörüsünü yapabiliriz. Önümüzdeki dönem iki ülke ilişkilerinde kayıp yılların arkada kaldığı ve arayışın bittiği işbirliği yılları olma potansiyeli taşımaktadır.

2. EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkileri ekonomik ilişkiler ve politik ilişkiler olmak üzere iki boyuttan bakarak değerlendirmek gelenekselleşmiştir. Ekonomik ilişkilerin politik ilişkilerin lokomotif rolünü oynadığı ve ilişkilerde adeta katalizör görevi gördüğü Türkiye-Rusya ilişkilerine ilgi duyan herkesin dile getirdiği bir gerçektir. Rusya ve Türkiye ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı özellik taşıması Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerine diğer ülkelerle olan ilişkilerinden farklı nitelik kazandırmaktadır. Türkiye

---

² *AKP Parti Programı*, erişim tarihi 08.06.2010, <http://www.akparti.org.tr/vi-dis-politika-79.html?pID=50>.

Rusya'dan enerji hammaddesi ve diğer işlenmemiş ürünler ithal etmekte, bu ülkeye yaptığı ihracatta ise hazır mallar üstünlük teşkil etmektedir.

Türk-Rus ticari ilişkilerinde Türkiye açısından geleneksel hale gelmiş bir dengesizlik söz konusudur. Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ithalat bu ülkeye yaptığı ihracatından oldukça fazladır. Bu da Türkiye aleyhine gittikçe artan bir ticaret açığı ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin artan ihtiyacı dolayısıyla Rusya'dan aldığı enerji kaynaklarındaki fiyat artışının devam etmesi ithalatını büyümekte ama ihracatı aynı oranda büyümektedir. Rusya tarafından ise, bavul ticareti, turizm gelirleri, inşaat şirketlerinin gelirleri ve Türk şirketlerinin ağırlıkta olduğu taşımacılık sektörü gelirlerinin de eklenmesiyle aslında dengesizliğin Rusya aleyhine olduğu, Türkiye'nin bu konuda açık üstünlüğe sahip olduğu belirtilmektedir.³

İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2008 yılı verilerine göre 38 milyar dolar seviyesine ulaşarak rekor kırdı. Bu rakamın, bazı sorunların da çözülmesiyle çok daha ileri düzeye, 100 milyar dolara çıkarılması planlanıyor.⁴ Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in 11-13 Mayıs 2010 tarihinde Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaret çerçevesinde Türk tarafının dile getirdiği ticaret hacminin 100 milyar dolara çıkarılması isteği mümkün olmakla birlikte yakın vadede zor gözükmektedir. Ayrıca, mevcut ticari koşullar varlığını koruduğu müddetçe ticaret hacmi 100 milyar dolara çıkarılsa bile bu durumda Türkiye ihracat seviyesini 15-20 milyar dolara taşıırken Rusya 80-85 milyar dolarlık bir ithalat düzeyine ulaşacaktır.⁵ Ankara'nın bu açığı kapatması için Moskova nezdinde Türk iş adamlarına yönelik özel düzenlemeler yapılması; yatırım imkânları ve koşullarının hukuki çerçevede kolaylaştırılması, gümrüklerde mal fiyatlandırılması, bekletme gibi

---

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: O. A. Kolobov, A. A. Kornilov, Fatih Özbay, *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve İşbirliği Alanları (1992-2005)* (İstanbul: TASAM Yayınları, 2006), 15-94.

⁴ "100 Milyar Dolarlık Ticaret Mümkün," *Sabah*, 13.05.2010.

⁵ Fatih Özbay, "100 Milyar Dolarlık Ticaret Zor Ama Mümkün," *Stratejik Düşünce Dergisi* (Haziran 2010): 45.

sorunların açığa kavuşturulması adına girişimlerde bulunması gerekmektedir.⁶

2008 yılı itibariyle Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatı 6,4 milyar dolar, Rusya'dan yaptığı ithalatı 31,3 milyar dolar olarak gerçekleşti. Küresel ekonomik krizin ve gümrüklerde yaşanan sorunun etkisiyle ticaret hacmi 2009 yılında 22 milyar dolara kadar gerilese de 1992 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacminin sadece 1,4 milyar dolar olduğu göz önüne alındığında gelineen seviye iki ülke için de büyük başarı. Her ne kadar artık önemini kaybetse de, bavul ticareti yoluyla Türkiye'nin 1992-2005 yılları arasında elde ettiği gelirin 60-70 milyar doları bulduğu belirtilmektedir.⁷ Turizm de iki ülke ekonomik ilişkilerinde önemli yer tutuyor. 2009 yılında yaklaşık 3 milyon Rusya vatandaşı turist olarak Türkiye'yi ziyaret etti.⁸ Rusya Devlet Başkanı Dimitriy Medvedev'in 12 Mayıs 2010 tarihinde Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyarette vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması yönünde anlaşmaya varılması iki ülke arasındaki turizm ilişkilerini ileriki yıllarda daha da arttıracaktır.

Günümüzde her iki ülke de birbirlerinin önemli ticari ortakları haline geldiler. Rusya'daki Türk yatırımları geçen yıllarda artmaya devam ediyor. Binlerce Türk işçisine istihdam olanağı da sunan Türk inşaat sektörünün Rusya pazarında yüklendiği işlerin toplamı 20 milyar doları buldu.⁹ Rusya açısından da Türkiye önemli bir ticari ortak haline geldi. Rusya'daki Türk yatırımları kadar büyük olmasa da Türkiye'de de hatırı sayılır derece de Rus yatırımları var. Özellikle ulaştırma ve enerji alanındaki ilişkiler buna örnek gösterilebilir. Rusya ve Türkiye arasındaki ticari-ekonomik işbirliğinin en perspektifli alanlarından biri de enerji sektörüdür. Rusya enerji kaynakları açısından dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Türkiye ise Rusya'ya komşu ülkeler arasında enerji talebinin hızla arttığı ülkelerin başında

---

⁶ Ferit Temur, "Rusya ve Türkiye Ekonomik İlişkileri ve Yatırım Olanakları," içinde *Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya*, (Ankara: SDE Yayınları, Haziran 2010), 100.

⁷ Kolobov, Kornilov, Özbay, *Çağdaş Türk*, 28.

⁸ TÜİK verileri.

⁹ T.C. Moskova Büyükelçiliği verileri.

gelmektedir. Bu faktörler iki ülke arasında enerji konularıyla ilgili uzun dönemli işbirliğinin temelini oluşturmaktadır.

İki ülke arasındaki enerji ilişkileri 1984’te imzalanan doğalgaz anlaşması ile başladı. Bu anlaşmayla inşasına başlanan doğalgaz boru hattı 1987 yılında tamamlandı ve Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinden Türkiye, Rus doğalgazını almaya başladı. 1997 yılında imzalanan Mavi Akım Anlaşması’nın Karadeniz’den geçirmeyi planladığı doğalgaz boru hattı 2005 yılında hayata geçti. “Mavi Akım Anlaşması” enerji alanında iki ülke arasında “Bakü-Tiflis-Ceyhan” petrol boru hattı konusunda yaşanan rekabetin yerine işbirliği yaklaşımının ortaya konulması açısından çok önemlidir. Mavi Akım bir anlamda daha sonraki yıllarda gittikçe artacak olan ikili ilişkilerin itici gücü olmuştur. Mavi Akım’ın hayata geçmesiyle Türkiye, Rusya’nın enerji alanındaki en büyük ortaklarından biri haline geldi.

Türkiye’ye doğalgaz ihraç eden ülkeler sıralamasında Rusya geleneksel olarak ilk sırada bulunmaktadır. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi aynı zamanda Rusya’nın Türk ekonomisine yaptığı en büyük yatırımdır. Rusya şimdilerde Mavi Akım hattına paralel bir Mavi Akım-2 doğalgaz boru hattı daha teklif etmektedir. Türkiye kullandığı doğalgazın %63’ünü, petrolün ise %29’unu Rusya’dan satın alıyor.¹⁰ Enerji alanında işbirliğinin muhtemel kalemlerinden birisi de nükleer santral yapımı olacaktır. Enerji alanındaki yakın ilişkiler Türkiye’nin gittikçe Rusya’ya enerji alanında bağımlılığının arttığı eleştirilerini de doğurmaktadır. Ancak bu bağımlılığın tek taraflı olmadığını, arz-talep ilişkisi çerçevesinde Türkiye’nin Rusya’ya olduğu kadar, Rusya’nın da Türkiye’ye bağımlı olduğunu söyleyebiliriz.

Enerji alanında bir başka önemli konu ise nükleer alanda işbirliğidir. Türkiye’nin 55 yıllık nükleer santral macerasında nükleer santral için 4 kez ihaleye çıkılmasına rağmen bunların hiçbiri sonuçlanmadı. Son olarak, Mersin Akkuyu’da yapılması plânlanan nükleer santral ihalesini tek katılımcı olan JSC Atomstroyeksport-JSC, Inter Raoues ve Park Teknik’ten

---

¹⁰ TÜİK verileri.

oluşan Rus-Türk şirketler grubunun kazandığı ihale hakkında Danıştay, Kasım 2009'da yürütmeyi durdurma kararı vermişti. Rusya ile nükleer santral konusunda işbirliğinde ısrarlı olan Türkiye bunun üzerine devletlerarası anlaşma yoluyla santralin yapımını Rusya'ya verme yoluna gitti. Türkiye ile Rusya arasında uzun süredir devam eden nükleer santral görüşmeleri Haziran 2010'da sonuçlandı. İki ülke hükümetleri arasında "Akkuyu Sahasında Nükleer Güç Santralının Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliği Anlaşması" imzalandı.

Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in 12 Mayıs'ta gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde sağlanan anlaşmaya göre nükleer santralin inşa ve işletim hakkı tamamı ile Rusya'ya ait olacak. Önümüzdeki dönemde Rusya çoğunluk hissesi kendisinde kalmak şartı ile ortak alabilecek. Rusya'nın toplam 4,8 GW kapasitesinde dört ayrı üniteden oluşacak nükleer santral için 20 milyar dolar yatırım yapması bekleniyor. İlk nükleer santral için Türkiye, en az 15 yıllık elektrik enerjisi alım garantisi vermektedir. 15 yıllık alım garantisine ilişkin dönemin sonunda Türkiye, santralda üretilecek her birim elektrikten elde edilecek net kârın %20'sine ortak olacak. Rusya'nın tüm finansını karşılayacağı nükleer santralde elektrik alım fiyatını Rusya 12,35 sente kadar düşürmüştür. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, "Nükleer enerjideki ilk yatırımımızı Rusya Federasyonu ile yapmamız manidardır, anlamlıdır" açıklamasını yapmıştır.¹¹ Nükleer işbirliğine ilişkin kanun Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından Kasım 2010'da onaylanmıştır. Rusya parlamentosu alt kanadı Duma ilgili anlaşmayı Kasım 2010'da onayladı.¹²

Ekonomik ilişkilerin hacim olarak az ama anlam olarak önemli bir kalemi de askeri-teknik alandaki ilişkilerdir.¹³ Rusya dünyanın önde gelen silah üreticisi ve ihracatçısı ülkelerinden birisidir. Rusya askeri alanda işbirliği yaptığı ülkelere stratejik ortak gözüyle bakmakta ve bu ülkelerle olan

---

¹¹ "Rusya-Türkiye 17 anlaşmaya imza attı, 'nükleer' 12.35 sente indi," *Hürriyet*, 13.05.2010.

¹² "Rusya'dan Akkuyu Nükleer Santraline Onay," *Zaman*, 20.11.2010.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Fatih Özbay, "Askeri Amaçlı Helikopter Alımı İhalesi ve Türkiye-Rusya İlişkileri," 20.07.2005, erişim tarihi 01.10.2010, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1250>.

ilişkilerine ayrı bir önem vermektedir. Türkiye-Rusya arasındaki askeri-teknik alandaki işbirliği Soğuk Savaş'ın bitiminden ve SSCB'nin çöküşünden sonra yeniden başladı. Rusya ile askeri alanda teknik işbirliği yapan ve silah alımı gerçekleştiren ilk NATO ülkesi Türkiye'dir. Türkiye'nin Rusya'dan askeri malzeme alması bazı NATO ülkelerinin tepkisini çekmiştir. ABD ve diğer Batılı ülkelerin bu konudaki baskıları ve lobi faaliyetleri de bu alandaki işbirliğinin artmasının önünde engel teşkil etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bir NATO ülkesi olması dolayısıyla uymak zorunda olduğu silah standardı ve tarafların karşılaştığı finansal zorluklar da askeri alanda ilişkilerin gelişmesinin önündeki objektif engellerdir. Bu durum iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin hacmini ve çeşitliliğini ister istemez sınırlandırmaktadır.

Bütün zorluklara rağmen Rusya ve Türkiye askeri-teknik alanda işbirliğinin artırılması için aktif olarak yeni arayışlar içerisine girmişlerdir. Nisan 2008'de "Rosoboroneksport" adlı Rus şirketi Türk Silahlı Kuvvetleri'ne tanksavar sistemi ve füzelerin satışını öngören ihaleyi kazanmıştır. Rus Donanması Başkomutanı Amiral Vladimir Vısotski'nin 23 Haziran 2008 tarihindeki Türkiye ziyareti sırasında iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin geliştirilmesinin önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Rusya'dan yapılan silah alımları iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin karşılıklı uzlaşma temelinde geliştiğinin önemli göstergelerinden birisidir.

Türkiye-Rusya ekonomik ilişkileri aynı zamanda Türkiye-AB ilişkileri ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir konudur.¹⁴ Türkiye'nin AB üyeliği iki ülke ekonomik ilişkilerinin önünde engel değildir, aksine yeni açılımlar sağlayacak potansiyel taşımaktadır. Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği'nden kaynaklanan bir bağımlılığı bulunmaktadır ve AB'nin koyduğu bir takım kısıtlamalar, kotalar ve sınırlamalar ister istemez iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyecektir. Türkiye'nin AB üyeliği durumunda, Türkiye-Rusya ticari-ekonomik ilişkilerinde ilk ve en çok etkilenecek sektörlerin başında turizm

---

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Fatih Özbay, "AB'ye Müzakere Sürecinde Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri," 01.08.2005, erişim tarihi 01.10.2010, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1257>.

ve enerji sektörü gelmektedir. Nitekim Rusya Devlet Başkanı Putin, Türkiye'nin AB'ye katılması halinde ortaya çıkabilecek muhtemel problemler konusunda resmen uyarıda bulunmuştur.¹⁵ Bu durumdan iki ülke arasındaki ticari-ekonomik ilişkilerin çok fazla etkilenip etkilenmemesi Türkiye'nin AB ile müzakere sürecindeki tavrına bağlıdır.

20. yüzyılın sonuna doğru Rusya ve Türkiye ticari-ekonomik işbirliği alanında çok önemli tecrübeler edinmişlerdir. Karşılıklı ekonomik çıkarlar, Rusya'nın bilimsel-teknik potansiyeli ve Türkiye'nin piyasa ekonomisinin şekillendirilmesi alanında sahip olduğu zengin tecrübe bu sürece ivme kazandıran başlıca etkenlerdir. Komşu ülkeler olan Rusya ve Türkiye arasındaki ticaret hacminin zaman içinde gösterdiği artış, tarafları karşılıklı ekonomik çıkarlara dayalı işbirliğinin geliştirilmesi yönündeki girişimlerini yoğunlaştırmaya teşvik etmiştir. Her iki ülkenin de bu potansiyeli iki tarafın da çıkarlarına uygun şekilde kullanması ve bunu sağlayacak etkili önlemlerin alınması ilişkileri daha da geliştirecektir. Şurası unutulmamalıdır ki, Türkiye-Rusya ekonomik ilişkileri politik olaylar karşısında çok hassastır. Bu yüzden iki ülke arasında siyasi dengelerin sağlam temele oturtulması ekonomik ilişkilerin düzenli gelişimine katkıda bulunacaktır. Türkiye ve Rusya ticari-ekonomik ilişkilerini artırarak ve çeşitlendirerek daha da geliştirmek suretiyle aralarındaki mevcut ve muhtemel politik sorunları daha kolay ve iki ülke açısından da uygun olan koşullarda çözebilme imkânına sahiptirler.

3. POLİTİK İLİŞKİLER

Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal 11-15 Mart 1991'de tarihleri arasında Moskova'yı ziyaret etti. Böyle bir ziyaret, 1969'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Moskova'yı ziyaretinden beri gerçekleşmemiştir. Bu nedenle, Özal'ın Moskova gezisi özel bir önem taşımaktaydı. 12 Mart 1991'de Moskova'da T. Özal ve M. Gorbaçev, Türkiye ve SSCB arasında dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği antlaşması imzaladılar. Fakat Aralık 1991'de

---

¹⁵ “Erdoğan'dan Putin'e Mesaj: AB'ye Katılacağız Ancak Sizden de Vazgeçmeyeceğiz,” *Zaman*, 10.01.2005.

SSCB'nin yıkılması ile bu antlaşma geçerliliğini kaybetti. Rusya Federasyonu kurulduktan sonra iki ülke arasında karşılıklı diplomatik ziyaretler gerçekleştirildi. Türkiye'nin Rusya Federasyonu'nu tanımmasının ardından 1992'de dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin bu ülkeye ilk resmî ziyareti gerçekleştirirken, bunu Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in Türkiye ziyareti izlemiştir. Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'in 25-26 Mayıs 1992'deki Moskova ziyaretinde iki ülke arasında, 25 Mayıs 1992 tarihli "*Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Antlaşma*" imzalandı. Bu antlaşma ile Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişki dönemi resmen başlamış oluyordu.¹⁶

1991 yılında SSCB'nin çöküşü, Türkiye'nin dış politikasına haliyle güçlü bir canlandırıcı etkide bulundu. Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra Türkiye, tüm imkânlarını Kafkaslar ve Orta Asya'da ortaya çıkan diğer jeopolitik boşluğu doldurmak için seferber etti. 1991'den başlayarak Türkiye söz konusu bölgelerde etkinliğini artırmaya ve bölgesel bir güç olmaya çalışıyor, kendisini bu ülkeler için "model" olarak görerek onlar için "abi" rolü oynamak istedi. 1992-1993 yıllarında Türkiye ve İran'ın Orta Asya bölgesinde kıyasıya rekabet edecekleri öngörülmekteydi. Ancak gelişmeler burada bir rekabet söz konusu olacaksa bunun Türkiye ile İran arasında değil, Türkiye ile Rusya arasında olacağını gösterdi. Bölgede Rusya ve Türkiye'nin çıkarlarının çatışması ister istemez rekabet ortamını da hazırladı.

Rusya 1993 yılı Kasım ayında "Ulusal Güvenlik Doktrini"ni yürürlüğe koydu. Bu doktrinde Rusya, "Yakın Çevre" olarak belirlediği Kafkaslar ve Orta Asya'yı stratejik çıkarları açısından kendisinin nüfuz alanı olarak ilan etmekteydi. 1993'ten itibaren Rusya ve Türkiye arasındaki rekabet belirgin bir hale geldi. 1995'ten itibaren Türkiye'nin daha gerçekçi, dengeli ve Rusya'yı gözardı etmeyen bir politika izlediğini görmekteyiz. 1995 yılından itibaren Türkiye, Rusya ile ticari-ekonomik ilişkilerini daha da arttırmaya ve

---

¹⁶ İlk yıllar için bkz: D. Y. Yeremeyev, *Turtsiya Na Rubeje XX i XXI Vekov (1991-2007)*, [20. ve 21. Yüzyılların Eşiğinde Türkiye (1991-2007)] (Moskva: Gumanitariy, 2007), 152-156.

politik ilişkilerini de düzene koymaya başladı. Bununla beraber, bu politika değişimi, Rusya ile ilişkilerde görülen sorunların ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu. İki ülkenin yakınlaşması yolunda hâlâ belli engeller bulunmaktaydı. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin genel durumuna bakıldığında, iki ülkenin “Soğuk Savaş” ortamından “Soğuk Barış” ortamına geçtikleri söylenebilirdi.

Moskova, 1992-1996 yılları arasında, yakın çevresindeki ülkelerle yoğun ilişkiler kurmak isteyen Türkiye’yi kendisine büyük bir tehdit olarak algılamıştır.¹⁷ Kimi Rus uzmanlara göre, 1995’ten itibaren Rusya’da milliyetçi-yurtsever duygular ve güçlü devlet iktidarı yıllarına duyulan özlem arttı. Türkiye’de ise belirgin bir biçimde İslami düşüncelerin etkisi arttı. Söz konusu bu eğilimler Rusya ve Türkiye’nin uluslararası alanda sıkı işbirliği yapma olanaklarını zayıflattı.¹⁸ Bu yüzden, 1990’lı yılların başlarındaki iki ülke arasındaki ilişkileri temkinli yakınlık olarak nitelememiz mümkündür. Bu yıllarda Avrasya coğrafyasında her iki ülke de birbirini rakip olarak görürken, diğer taraftan, hızla artan ekonomik ilişkiler her iki ülkeyi de işbirliği yapmaya zorlamaktaydı. 1990’lı yıllar her iki ülke için de işbirliği ve rekabet dengesini ayarlamakla geçti. Bu yüzden ki iki ülke arasındaki 1990’lı yıllardaki ilişkiler kimi zaman “sanal yakınlaşma”¹⁹ veya “fiili yakınlaşma”²⁰ olarak nitelendirildi. Bu durum, ilişkileri çok iyi seviyeye çıkarmasa bile, derin bir şekilde kökleşmiş geçmişin kalıntılarından kurtararak tatmin edici bir seviyeye çıkarıyordu. Sanal ya da fiili yakınlaşma süreci iki önemli ama birbirine zıt yönü barındırıyordu. Buna göre, bir

---

¹⁷ Ömer Göksel İşyar, “Rusya Federasyonu ile İlişkiler,” *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, ed. Haydar Çakmak (Ankara: Barış Platin Kitap, 2008), 807.

¹⁸ Mihail Meyer, “18. Yüzyıldan Günümüze Rusya ve Türkiye İlişkileri,” içinde *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2003), 14.

¹⁹ Duygu Bazoğlu Sezer, “Turkish-Russian Relations: From Adversity to “Virtual Rapprochement,” içinde *Turkey’s New World*, ed. A. Makovsky, S. Sayari, (Washington: 2000), 96-98.

²⁰ D. B. Sezer, “Türk-Rus İlişkileri: Düşmanlıktan ‘Fiili Yakınlaşma’ya,” içinde *Türkiye’nin Yeni Dünyası - Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der. Alan Makovsky, Sabri Sayarı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2002), 125.

tarafından, yönetilebilen bir jeopolitik mücadele sürerken, diğer taraftan birbirine bağımlı, görülmemiş derecede gelişen ekonomik ilişkiler söz konusuydu.²¹ 1990'lı yıllarda Türk-Rus ilişkileri “Altın Çağ” olarak tabir edilebilecek bir döneme girmişti. “Sanal altın çağ” olarak nitelendirilebilecek olan bu dönemde iki ülke neredeyse 10 yıldır bu çağın içinde olmalarına rağmen bunun getirilerinden faydalanmasını bilemediler.²²

1990'lı yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilerin sorunlu gündem maddelerini oluşturan konular olarak Kafkasya ve Orta Asya'daki nüfus mücadelesini, Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne S-300 füzeleri satışını, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması tartışmasını, Boğazlar'dan Hazar petrolünün geçirilmesi konusunu, Boğazlar sorununu, Kürt ve Çeçen sorunlarını sayabiliriz. Ancak başta ekonomik alandaki ilişkiler “Mavi Akım” doğalgaz boru hattı, terörizmle mücadele alanında işbirliği, askeri-teknik ilişkiler ve Avrasya ölçeğinde işbirliği arayışları gibi diğer gündem maddeleri de ilişkilerin her iki taraf için de memnuniyet oluşturan taraflarıydı.²³

İki ülke ilişkilerinde en büyük sorun, güven eksikliğini ortadan kaldırmaktı. Güven eksikliği ortadan kalktığında sorunlar her iki ülkenin de çıkarları gözetilerek çözüme kavuşturulabilirdi. Ortak çıkarlar ve her geçen yıl büyüyen ekonomik ilişkiler bunda büyük rol oynayabilirdi. Çözülmesi gereken sorunların en önemlilerinden birisi “Kürt ve Çeçen sorunları” idi. 1990'lı yılların sonunda hem Rusya'nın hem Türkiye'nin bunun farkına vardığı görüldü. İki taraf da politik ilişkilerin normalleştirilmesi için çalışmalara başladı. Rusya Başbakanı Viktor Çernomyrdin'in Türk-Rus ekonomik ilişkilerinin rekor kırdığı 1997 yılının Aralık ayının 15-17'sinde Ankara'ya gerçekleştirdiği resmi ziyaret ikili ilişkilerde yakınlaşmanın ilk

---

²¹ D. B. Sezer, “Turkish – Russian Relations A Decade Later: From Adversity to Managed Competition,” *Perceptions – Journal of International Affairs* Cilt 6 Sayı 1 (Mart – Mayıs 2001): 79 – 99.

²² *Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı, 20-22 Ocak 2003, Ankara*, der. Nazım Cafersoy (Ankara: Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2003), 45.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Kolobov, Kornilov, Özbay, *Çağdaş Türk*, 123-283.

somut neticesiydi. Her iki ülke de artan ekonomik ilişkilerin çıkarları doğrultusunda nasıl daha başka farklı alanlara yayılabileceğinin yollarını arıyordu. Çernomırdin'in "*Eminim ki, ikili ilişkilerin daha da genişlemesi ve derinleşmesi, bunun yeni kaliteli biçimlerinin aranması, her iki ülkenin gerçek milli çıkarları tarafından dikte edilmektedir*" sözleri buna işaret ediyordu.²⁴ Karşılıklı ilişkilerde "stratejik ortaklık" ilk defa bu dönemde ifade edilmeye başlanmıştır.²⁵ Mayıs 1998'de Türkiye Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın Moskova ziyareti ilişkilere hâkim olan Soğuk Savaş havasının dağılmaya başladığının ilk işareti sayılabilir.

Rekabet havasının işbirliği havasına dönüşümün özünde, uluslararası sistemde meydana gelen gelişmelerin iki ülke ilişkilerine ve Avrasya coğrafyasına yansımaları yer almaktaydı. Eski Varşova Paktı üyeleri, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya, Aralık 1997'de NATO üyeliğine giden yolda ilk adımları atmışlardı. Batı dünyası Rusya'nın itirazlarına rağmen süreci başlatmıştı. Bu ise Rusya için kabul edilebilir bir durum değildi. Aynı dönemde Türkiye de Lüksemburg Zirvesi'nde açıkça ortaya çıktığı üzere AB ile üyelik sürecinde ciddi sıkıntılar yaşamıştı. Yine 1997 ve 1998 dönemi, iki tarafın ekonomik krizlerle boğuştuğu bir dönemi işaret etmekteydi. Böylece şartlar, iki tarafı gerek siyasi gerek ticari ve ekonomik alanlarda yakınlaştırmaya başlamıştı.²⁶

İki ülke arasındaki ilişkilerin artık açık bir şekilde konuşulmasına karar verildiği ve ilişkileri işbirliği yönünde geliştirmek konusunda açık ve kesin bir iradenin ortaya konulduğu en önemli gelişme Kasım 1999'da Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit'in Moskova'ya yaptığı resmi ziyarettir. Bu ziyaret sırasında Ecevit, Çeçenistan konusunda kendisine yöneltilen bir soruya "*Biz Rusya'nın içişlerine karışmak istemiyoruz. Biz sorunun barışçıl yöntemlerle*

---

²⁴ "Türkiye ve Rusya: Hem Ortak, Hem Komşu," *Perspektif* No 9 Yıl 2 (Şubat 1998), 4.

²⁵ "Stratejik Ortaklık Önerisi," *Milliyet*, 17.12.1997; Sami Kohen, "Bir 'Stratejik Ortaklık' Daha...", *Milliyet*, 17.12.1997.

²⁶ Mitat Çelikpala, "1990'lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri," *Avrasya Dosyası* Cilt 13 Sayı 1 (2007): 278.

çözüleceğine inanmaktayız” cevabını vermişti.²⁷ Rusya Başbakanı Vladimir Putin ise Ecevit ile yaptığı görüşmede “*Nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, Rusya Türkiye’ye yönelik hiçbir terörist eylemi desteklemedi ve desteklemeyecektir*” açıklamasını yaptı.²⁸ Her ne kadar Ecevit’in Rusya Devlet Başkanı B. Yeltsin ile görüşmemesi geziye gölge düşürse de bu ziyaret ilişkilerde artık rekabet yerine işbirliğinin öne çıkacağını ortaya koyması yönünden oldukça önemlidir. Bülent Ecevit’in ziyareti esnasında terörizmle mücadele konusunda imzalanan “Ortak Deklarasyon” ve iki ülkenin özellikle enerji alanında daha yakın bir işbirliği kararı alması ilişkilere ivme kazandırmıştır.

2000’li yılların başlarında gözlemlenen diplomatik ilişkiler, iki ülke ilişkilerinin 1990’lı yıllardan çok farklı olacağını gösteriyordu. Son yıllarda müşterek ilişki terazisinin işbirliği tarafı gözle görülür bir şekilde ağır basmaya başladı. 2000’li yıllarda karşımıza çıkan tablo ilişkilerin bütünü açısından oldukça olumlu bir hava içeriyor. Bu değişimde hacmi yıllar geçtikçe artan ekonomik ilişkilerin yanı sıra başka faktörlerin de etkisi var. Taraflar ilişkilerin ekonomik, politik, askeri-teknik ve diğer alanlardaki ulaşılan seviyesini değerlendirerek perspektiflerini, gelişme eğilimlerini ve gelişmesini tespit edip bu temelde muhtemel daha üst seviyeye çıkarma arzusunu açıkça ortaya koymaya başladılar. 1990’lı yılların sonuna gelindiğinde başlangıçta belirli bir ağırlık merkezi olmayan, çok da dengeli seyretmeyen ikili ilişkilerin, ekonomi/enerji konuları merkezinde şekillendiği görülmektedir. Ayrıca terör ve terörle mücadele konusunun her ne kadar ortak bir tanımlama yapılamamış olsa da ekonomik ve ticari ilişkiler merkezli şekillenen ilişkilere bir engel oluşturmaktan çıktığı, çok boyutlu ortaklığa doğru ilerleyen ilişkilere altyapı hazırladığı görülmektedir.²⁹ Değişiklikler hem Türk hem Rus diplomasisindeki yeniden yapılanma ile de bağlantılıdır. Türkiye açısından, çok boyutlu dış politika yaklaşımı ağırlık kazanmaya başlamıştır. Putin, Rusya Devlet Başkanı olarak

---

²⁷ Gayaz Alimov, “Bulent Ecevit: Chechnya – vnutrennoe delo Rossii,” *İzvestia*, November 4, 1999.

²⁸ Aydın Mehtiyev, “Vstrecha Putina i Ecevita s tselom proshla uspeshno,” *Nezavisimaya Gazeta*, November 6, 1999.

²⁹ Çelikpala, “1990’lardan Günümüze,” 280.

seçildikten sonra, “*Biz çıkarlarımıza ters düşmedikçe herkesle işbirliğine gideceğiz*” açıklamasını yapmıştır.³⁰ Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov bu değişikliklerle ilgili olarak “*Dış politikanın tek sağlam kaynağı yalnız milli çıkarlara dayanmasıdır*” demiştir.³¹

2000’li yıllara girilmesiyle birlikte iki ülke arasında yüksek seviyeli düzenli politik diyalog gözlemlenmeye başladı. Rusya Federasyonu Başbakan Yardımcısı İlya Klebanov, Rusya Devlet Başkanı’nın özel temsilcisi sıfatıyla 2000 yılının Şubat ve Mayıs aylarında Ankara’ya resmi ziyaretlerde bulundu. 2 Haziran 2000’de SSCB ile Türkiye’nin diplomatik ilişkilerininin 80. yılı kutlandı. 6 Eylül 2000’de New York’ta yapılan “Milenium” zirvesinde Vladimir Putin ile Ahmet Necdet Sezer arasında üst düzeyde bir görüşme gerçekleşti. Ekim 2000’deki Rusya Başbakanı M. M. Kasyanov’un Ankara’ya resmi ziyareti Rus-Türk ilişkilerinde dönüm noktası oldu. Kasyanov’un “*Rusya ve Türkiye birbirine rakip değildir. Ortağız ve hükümetlerimiz de bu prensip çerçevesinde ilişkiler geliştirecekler.*” değerlendirmesi dikkat çekicidir. Her iki taraf da, ilişkileri gelecekte “işbirliğinden stratejik ortaklığa” götürecek potansiyelin olduğundan bahsettiler.³²

11 Eylül olaylarından sonra ilerleyen ABD ve Rusya yakınlaşması, Türkiye’ye Avrasya bölgesinde Rusya ile işbirliği imkânlarının artacağı izlenimini verdi. Uzun yıllar terörden zarar gören iki ülke için 11 Eylül olayları karşılıklı anlayış çerçevesinde yakınlaşmaya sebep oldu. Ekonomik işbirliğini öne çıkartarak sorunları geride bırakma politikası 11 Eylül saldırıları sonrası oluşan atmosferde bir adım daha ileri götürüldü. BM Genel Kurulu toplantısı için New York’ta bulunan Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Rusya Dışişleri Bakanı İgor S. İvanov 16 Kasım 2001’de “*Türkiye*

---

³⁰ *İzvestia*, 22.04.2000.

³¹ İ. S. İvanov. “Vneshnyya politika Rossiinasovremennometape,” *MİD RF DİP*, 20.04.2001.

³² Bkz: Sami Kohen, “Rusya ile Ortaklık,” *Milliyet*, 26.10.2000; Hikmet Bila, “Türkiye-Rusya,” *Cumhuriyet*, 25.10.2000; Fikret Bila, “Kasyanov’un Ziyareti,” *Milliyet*, 26.10.2000; Mehmet Ali Birand, “Competition and Cooperation With Russia,” *Turkish Daily News*, 26.10.2000.

Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa” adlı belgeyi imzaladılar.³³

7 Mart 2002’de zamanın Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç’ın Türkiye’nin ABD’yi göz ardı etmeden AB’ye karşı Rusya ve İran ile işbirliği yapması gerektiğini söylemesi oldukça ses getiren ve tartışılan bir açıklama olarak tarihe geçti.³⁴ Rus Genelkurmay Başkanı Anatoli Kvaşnin’in 14-18 Ocak 2002’deki Ankara ziyaretinde iki ülke arasında “Askeri Alanda İşbirliğine İlişkin Çerçeve ve Askeri Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması” imzalandı.³⁵ AKP lideri Recep Tayyip Erdoğan 24 Ekim 2002’de Moskova’ya gerçekleştirdiği ziyarette Devlet Başkanı Putin ve Başbakan Kasyanov ile görüştü. Irak krizi sırasında hem Ankara hem de Moskova Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması taraftarı olduklarını açıkladılar. Rusya Federasyonu’nda Vladimir Putin döneminin başlaması, Türkiye’de de AKP’nin iktidara gelmesiyle birlikte Türk-Rus ilişkileri ivme kazanmaya başladı.³⁶

İki ülke ilişkilerinin 2004-2005 yılları arasındaki seyrini, anlaşmalarla çizilen çerçevenin sonuçlarının alınmaya başlandığı, ilişkilerde bahar havasının yaşandığı dönem olarak tarif edebiliriz.³⁷ Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 23-26 Şubat 2004 tarihleri arasında Moskova’ya resmi ziyaret gerçekleştirdi. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişen dinamiği göz önüne alınarak ilk defa bu ziyaret “istisnai” bir hal olarak “Başbakan” düzeyine çıkarılmıştı. Bu ziyareti Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin’in 5-6 Aralık 2004’deki Ankara ziyareti izlemiştir. Türk-Rus ilişkilerinin 500 yılı aşkın tarihinde, 1972’de dönemin Yüksek Prezidyum Başkanı Podgorni’nin Türkiye ziyareti sayılmazsa, ilk defa bir Rus devlet başkanının Türkiye’yi ziyaret etmesi sebebiyle bu ziyaretin gerçek anlamıyla tarihi nitelikte olduğunu

---

³³ Belge metni için bkz: http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html.

³⁴ *Zaman*, 08.03.2002.

³⁵ “Rusya ile Askeri İşbirliği Anlaşması,” *Cumhuriyet*, 15.01.2002.

³⁶ İlyas Kamalov, *Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri*, Rapor No: 18 (ORSAM Mayıs 2010), 6.

³⁷ Çelikpala, “1990’lardan Günümüze,” 282-283.

söyleyebiliriz. Bu ziyaret 32 yıl aradan sonra Rusya'dan Türkiye'ye devlet başkanı düzeyinde yapılan ilk gezi olmakla kalmayıp, ilişkilerin her boyutunun gözden geçirilmesi ve yeni bir sayfanın açılması açısından da büyük bir anlam ve öneme sahiptir. Bu ziyaret esnasında “*Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon*” ile birlikte ekonomik ve askeri-savunma alanlarında 6 ayrı anlaşma daha imzalanmıştır.

İkili siyasi perspektiften bakıldığında 2005 yılı tam anlamıyla bir *annus mirabilis* (muhteşem bir yıl) olmuştur. Bir yıllık bir zaman zarfında Putin ve Erdoğan, Karadeniz kıyısında yedi saatlik özel bir görüşme de dâhil, tam dört kez bir araya gelmiştir.³⁸ Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Moskova'daki Türk Ticaret Merkezi'nin açılışını yapmak için 10-12 Ocak 2005'te, 2. Dünya Savaşı Zaferi'nin 60. yıldönümü törenlerine katılmak için 8-9 Mayıs 2005'te Moskova'yı ziyaret etmiştir. Arkasından, 17-18 Temmuz 2005'te Soçi'de çalışma ziyareti çerçevesinde Rusya Devlet Başkanı Putin ile görüşmüştür. Putin, Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı'nın açılış törenine katılmak için 17 Kasım 2005'te Samsun'a gelmiştir. RF Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov 31 Mayıs-1 Haziran 2006 tarihleri arasında Türkiye'de bulunmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 28-30 Haziran 2006'da Rusya'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret aynı zamanda, Rusya Federasyonu'nun kuruluşundan bu yana Türkiye'den yapılan Cumhurbaşkanı düzeyindeki ilk ziyaret olması bakımından önemlidir.

Dönemin TBMM Başkanı Bülent Arınç Temmuz 2006'da Rusya'yı, Rusya Federasyon Konseyi Başkanı Sergey Mironov ise Mart 2007'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Rusya Devlet Başkanı Putin ve Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov 25 Haziran 2007'de İstanbul'da düzenlenen Karadeniz Ekonomik İşbirliği zirvesine katıldılar. Türk Dışişleri Bakanı Ali Babacan 19-20 Şubat 2008'de Rusya'ya resmi ziyarette bulundu. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov 1-2 Temmuz 2008 ve 2 Eylül 2008'de olmak üzere Türkiye'yi ziyaret etti. Rusya Savunma Bakanı Serdyukov 18-19 Kasım

---

³⁸ Suat Kınkahoğlu, “Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi,” *Avrasya Dosyası*, Türk Dünyası-Çin 1 (2006): 101.

2008’de Türkiye’yi ziyaret etti. 2007 yılında Türkiye’de Rusya Kültür Yılı, 2008 yılında da Rusya’da Türkiye Kültür Yılı ilan edildi.

2009 yılı Türkiye-RF arasındaki üst düzey ziyaretler açısından verimli bir yıl olmuştur. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün 12-15 Şubat 2009’daki Moskova ve Kazan’ı kapsayan ziyaretini Başbakan Erdoğan’ın 16 Mayıs 2009’daki Soçi ziyareti izlemiş; Rusya Başbakanı Putin de 6 Ağustos 2009’da Türkiye’ye bir günlük çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir. Başbakan Erdoğan 12-13 Ocak 2010’da Rusya Başbakanı Putin’in davetlisi olarak gerçekleştirdiği çalışma ziyaretinde Türkiye-Ermenistan protokolleri çerçevesinde Güney Akım, Nabucco Projeleri, Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Mavi Akım ve Mavi Akım 2, Ceyhan limanı rafineri projeleri, vizelerin kaldırılması, “al ya da öde” şartının kaldırılması veya hafifletilmesi, nükleer enerji santralleri, gerileyen turizm hacmi, Tuz Gölü doğalgaz depolarının inşası, Irak’ta enerji işbirliğinin geliştirilmesi konularını değerlendirmişlerdir.³⁹ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Medvedev’in 12 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleşen resmi ziyareti son yıllarda istikrarlı bir şekilde yükselen Türk-Rus ilişkilerinin önümüzdeki yıllarda da güçlü bir ivmeyle gelişeceğinin ipuçlarını taşımaktadır.

Son birkaç yıl içerisinde iki ülke arasında gerçekleşen üst düzey görüşmeler, ilişkilerin geldiği seviyeyi göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bütün bu ziyaretler Avrasya bölgesinin iki stratejik komşusu olan Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin her geçen gün ilerlediği ve her alanda derinleştiğinin kayda değer bir ispatıdır. Türk-Rus ilişkilerinin başlangıcının 500. yılı 1992 yılında çeşitli etkinliklerle kutlanmıştır. Türkiye-Rusya ilişkilerinin başlangıcının 90. yılı ise 2010 yılı tarafların karşılıklı olarak vizeleri kaldırmaya dair aldıkları karar ve iki ülke arasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi’nin faaliyete geçmesiyle birlikte yepyeni bir döneme girmiştir.

---

³⁹ Murat Çemrek, “Rusya-Türkiye İlişkileri,” içinde *Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya* (Ankara: SDE Yayınları, Haziran 2010), 96.

4. ORTAK İŞBİRLİĞİ ALANLARI

Türkiye'nin son dönemde dış politikada benimsediği yeni tutum, iki ülke arasındaki ilişkilere de yansımış, böylelikle Rusya ile ilişkileri geliştirmenin ve bölgesel sorunların çözümünde iki ülke arasında işbirliği ihtimallerini değerlendirmenin yolu açılmıştır. Türkiye'nin yeni dış politika yönelimi, Rusya ile ilişkileri geliştirmek için gerekli olan motivasyonu ve isteği sağlamaktadır. İyi komşuluk ve sıfır problem politikalarını sınır bölgelerde uygulamanın önemine inanan Türkiye, Rusya'ya da bu pencereden bakmaktadır. Rusya ile ikili siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'nin izlediği mevcut politika içinde öncelikli bir yere sahiptir. Aynı zamanda Rusya, Avrasya'da istikrar ve bölgesel barış için hayati bir ortak olarak görülmektedir.⁴⁰

Ankara ile Moskova'nın uluslararası sorunlara yaklaşımlarında büyük çoğunlukla bir örtüşme görülüyor. İran nükleer sorununun diplomatik yolla çözülmesi, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi, Dağlık Karabağ sorununun diplomatik yollarla çözülmesi, Ortadoğu'da barışın sağlanması, Suriye-Lübnan sorunu, Afganistan, Irak'ta güven ortamının tesisi gibi uluslararası konularda Rusya ve Türkiye yakın politikalara sahipler. Irak krizi sırasında hem Ankara hem de Moskova Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması taraftarı olduklarını açıkladılar. İki ülke ilişkilerini etkileyen en önemli gelişme ise TBMM'nin Mart 2003'teki Irak tezkeresini reddetmesi oldu. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Kremlin'de kabine toplantısı sırasında "TBMM'nin, Irak'a yönelik askeri harekâta Amerikan askerlerinin üslerini kullanma olasılığını engelleyen bu kararı, geçen haftanın en önemli olayıydı" diye konuştu. Kararın Rusya için sürpriz olmadığını söyleyen Putin, "Mecliste çoğunlukta olan AKP'den başka bir karar almasını beklemek zordu" ifadelerini kullandı.⁴¹ Tezkerenin reddi Rusların gözünde Türkiye'yi bağımsız bir aktör olarak teyit etti.⁴² Tezkerenin reddiyle birlikte

---

⁴⁰ Bülent Aras, *Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık (SETA Analiz, Ağustos 2009)*, 4.

⁴¹ "Putin: Meclis Kararı Haftanın Olayı," *Radikal*, 05.03.2003.

⁴² Kınıklıoğlu, "Türk-Rus İlişkilerinin," 100.

Rusya, Türkiye'yi klasik ABD müttefiği algısından çıkartıp artık kendi çıkarları söz konusu olduğunda bağımsız kararlar alabilecek bir siyasi irade ortaya koyabilen güvenilir ve güçlü bir ülke statüsünde kabul etmeye başladı. Rusya açısından ABD ve Atlantik dünyasından olabildiğince bağımsız hareket eden Türkiye politik ilişki kurmak konusunda dikkate alınabilecek bir ülke sayılabilirdi. Nitekim bu tarihten sonra iki ülke ileri gelenleri arasında gerçekleşen birçok üst düzey ziyaret bunun göstergesidir.

Rusya, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklerken, Türkiye de Rusya'nın İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci statüsünde katılımını destekledi. Temmuz 2005'te yapılan Erdoğan-Putin görüşmesi sırasında Erdoğan, *"Dünyada istikrarın korunmasına ilişkin konular da dâhil olmak üzere, bölgedeki duruma ilişkin görüşlerimiz tamamıyla örtüşmektedir"* açıklamasını yaptı.⁴³ Türkiye, Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğini de desteklemektedir. Her iki ülke de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün daha etkin hale getirilmesi için çaba harcamaktadırlar. Putin'in ilk Türkiye ziyaretinden sonra Türkiye ile Rusya arasında diplomatik alanda ilişkiler hız kazanmıştır. Yılda birkaç kez en üst seviyede yapılan görüşmelerin yanı sıra her yıl biri Rusya'da diğeri de Türkiye'de olmak üzere iki kez bakanlar toplantısı yapılmaktadır. Böylece taraflar iki ülke arasında çıkan sorunlara hemen müdahale edebilmekte ve uluslararası gelişmelerle ilgili görüş alışverişinde bulunabilmektedirler. İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin artması diğer alanlarda da ilişkilerin gelişmesine kolaylık sağlamak ve bu durum İmparatorluklar dönemi ve Soğuk Savaş sırasında oluşan karşılıklı negatif algılama sorununun ve güven bunalımının ortadan kalkmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Şimdiye kadar Türkiye ve Rusya arasında Başbakanlar ve Devlet Başkanları düzeyinde yirmiye yakın görüşme gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Şubat 2009'da Rusya'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Rusya kimi ülke liderlerine en üst düzeyde ağırlama anlamına gelen "devlet ziyareti" kategorisini uygulamaktadır. Gül'ün ziyareti başlamasından kısa bir süre önce Rusya tarafından "resmi ziyaret" sıfatından

---

⁴³ Kınıklıoğlu, "Türk-Rus İlişkilerinin," 100.

“devlet ziyareti” sıfatına yükseltildi. İlk defa olarak bir Türk Cumhurbaşkanı Rusya’nın Özerk Tataristan Cumhuriyeti’ni ziyaret etti. Bu durum, Rusya tarafından Türkiye’nin Türk kökenli birimlerin yönetimleri ile ilişkiye girmesine eskiden olduğu kadar kuşkuyla bakmadığını, dolayısıyla Türkiye ile Rusya arasında karşılıklı güven ortamının artık doğmaya başladığını göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Cumhurbaşkanı Gül gezi hakkında

“Genellikle bu ziyaretlerden sonra bazı rahatsızlıklar oluşur. İşte bu nedenle karşılıklı hassasiyet gösterildi. Bizim Tataristan gezimizle ilgili en küçük bir sorun yaşanmadı. Tam tersine teşvik edildi. Bu da Rusya ile Türkiye arasındaki güvene dayalı ilişkilerin gelişmekte olduğunun bir kanıtıdır”⁴⁴

açıklamasını yaptı.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişiminde Karadeniz faktörü önemli bir yer tutmaktadır. Karadeniz ve Boğazlar konusu Türkiye ve Rusya arasında tarih boyunca anlaşmazlıkların sebebi olagelmıştır. Ancak, 2000’li yıllarda iki ülkeyi birbirine yakınlaştıran önemli faktörlerden birisi ABD’nin Karadeniz havzasını bir güvenlik boşluğu alanı şeklinde niteleyerek, boşluğun ortadan kaldırılması için dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi buraya da Amerikan askeri varlığının yerleştirilmesi gerektiğini tartışmaya başlamasıdır. Bu yaklaşımın Bulgaristan, Romanya ve Gürcistan gibi ülkelerin desteğini alması Rusya ve Türkiye’yi Karadeniz’in hâlihazırdaki statüsünü ve bu bağlamda Montrö’yü savunma konusunda belki de tarihte ilk defa aynı safta birleştirmiştir.

Karadeniz’in küresel güçlerin yeni mücadele alanı haline gelmemesi konusu ikili ilişkilerin kuvvetli bir şekilde mutabık kalınan maddelerinden birisi haline gelmiş durumdadır. Bir diğer mutabık kalınan konu ise Montrö Sözleşmesi’nin hiçbir şekilde değiştirilmemesi olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye ve Rusya bu konuda kararlı olduklarını açık ve net bir şekilde ifade

---

⁴⁴ İsmail Küçükkaya, “Rusya’dan Tataristan’a Geçişin Öyküsü,” *Akşam*, 15.02.2009.

ediyorlar. Hem Rusya hem de Türkiye Karadeniz ile ilgili konuların bu denize kıyıdaş olan ülkelerce işbirliği halinde ortak çözülmesini, yabancı güçlerin, üçüncü tarafların müdahil olmamasını istemektedirler. ABD'nin Akdeniz'de terörizm ve suçla mücadele kapsamında faaliyet gösteren NATO Aktif Çaba Operasyonu'nun (Operation Active Endeavor) görev alanını Karadeniz'e de genişletmek istemesine hem Ankara hem de Moskova karşı çıkmışlardır. Türkiye, Karadeniz'in terörle mücadele kapsamında bir NATO operasyonuna konu edilmesini gereksiz bulmakta, bunun yerine BLACKSEAFOR (Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu) ve KUH (Karadeniz Uyum Harekatı) kapsamında üye ülkelerle Karadeniz'de gerekli müdahale ve operasyonların yapılmasını savunmaktadır. Bu politikası Rusya tarafından da destek görmektedir.⁴⁵

İlişkilere tezkerenin reddinden sonra büyük ivme kazandıran ikinci nokta ise Rusya-Gürcistan Savaşı oldu. Ankara, yeni coğrafi bakış açısının güçlü etkisi ile bir yandan Moskova ile kendi özel ilişkilerini geliştirirken, diğer yandan herhangi bir "Rusya-Batı" çatışması içinde yer almaktan da kaçınmaktadır.⁴⁶ Ağustos 2008'de yaşanan Rusya-Gürcistan Savaşı'nda Türkiye'nin tarafsızlığı, barış için gösterdiği çaba, Montrö Anlaşması'nı harfiyen uygulaması ve Kafkas İstikrar ve İşbirliği Paketi ile Rusya'nın da takdirini kazandı. Özellikle de Gürcistan'a yardım götürme bahanesiyle NATO ve ABD gemilerinin Karadeniz'e girmeleri sürecinde Türkiye'nin takındığı tavır bölgedeki dengelerin önemli ölçüde değişmesini önledi ve savaşta Rusya'ya büyük bir avantaj sağladı. Türkiye ABD'nin müttefiki ve NATO üyesi olmasına rağmen savaş sırasında ve sonrası dönemde Montrö Anlaşması'nı eksiksiz uygulaması ve bölgede tarafsız kalmasıyla Rusya'nın gözünde bölgede büyük saygınlık kazandı.

---

⁴⁵ Fatih Özbay, "Türk-Rus İlişkilerinde Karadeniz Faktörü," 19.08.2010, erişim tarihi 01.10.2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=782:tuerkiye-rusya-likilerinde-karadeniz-faktoerue&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

⁴⁶ Aras, *Türkiye ve Rusya*, 12.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın “ABD bizim müttefikimiz, Rusya ise önemli bir komşumuzdur. Rusya bizim aynı zamanda bir numaralı ticaret ortağımızdır. Enerji ihtiyacımızın üçte ikisini Rusya üzerinden sağlamaktayız. Biz kendi ulusal çıkarlarımız doğrultusunda hareket ediyoruz... Rusya'yı göz ardı edemeyiz.” şeklindeki açıklamaları Rusya ile ilişkilerin Türkiye açısından önemine işaret etmektedir.⁴⁷ Yine Başbakan Erdoğan'ın 16 Mayıs 2009'da Soçi'ye yaptığı çalışma ziyaretindeki

“İnanıyorum ki bölgenin bize yüklediği bazı görevler var, bu da dayanışma içerisinde atmamız gereken bazı adımları bize adeta yüklemektedir. Bölgenin huzuru, mutluluğu için bu adımları atmaya mecburuz... İnanıyorum ki dayanışma bütün bu sorunların aşılmasında en azından mesafe alınmasına vesile olacaktır”⁴⁸

sözleri yine Türkiye-Rusya ilişkilerinin önemini altını çizmektedir.

5. SORUNLU ALANLAR

Türkiye ve Rusya'nın politik ve ekonomik manada birbirlerinden beklentileriyle bu beklentileri karşılayabilme kapasiteleri her zaman birbirine uymayabilmektedir. Uymadığı anda ise sorunlar veya krizler çıkmaktadır. Her ne kadar ilişkiler genişletilmiş, çok boyutlu, derinleştirilmiş veya son yıllarda stratejik gibi kulağa hoş gelen kelimelerle tarif edilse de her iki ülke arasında yüksek sesle dillendirilmeyen ciddi sorunların olduğu inkâr edilemez. Bu sorunlara bakıldığında ortaklığın ne kadar geniş, ne kadar derin ya da ne kadar stratejik olduğu noktası ister istemez sorgulanabilir hale gelmektedir.

Rusya, Putin döneminde enerji hammaddelerindeki yüksek fiyat artışıyla birlikte ekonomisini güçlendirmeye ve daha aktif bir dış politika izlemeye başladı. Bu çerçevede etki ve ilgi alanı olarak gördüğü bölgelerde yeni bir ilişkiler ağı kurmak istiyor. Rusya, sahip olduğu tabii kaynaklar, ekonomik,

---

⁴⁷ Fikret Bila, “Erdoğan: Rusya'yı Gözardı Edemeyiz,” *Milliyet*, 02.09.2008.

⁴⁸ Çemrek, “Rusya-Türkiye,” 97.

politik ve askeri gücüyle küresel ve bölgesel manada büyük bir güçtür. Türkiye de son yıllarda oldukça aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Komşularıyla sıfır sorun ve çok boyutlu dış politika anlayışıyla hareket eden Türkiye dış politikasını etrafında güvenli bir kuşak oluşturma doğrultusunda yönlendirmektedir. Etki ve ilgi alanlarında bölgesel bir güç olarak ağırlığı her geçen gün artmaktadır. Rusya ve Türkiye'nin etki ve ilgi alanları örtüşüyor ve bazen çakışıyor. Türkiye kendisini kuzey komşusu Rusya ile son derece dikkatli bir politika izlemek zorunda hissediyor. Bu da her iki ülkenin arzuladıkları şekilde bir ortaklık kurmalarını zorlaştırıyor.

Rusya ekonomik ilişkilerdeki avantajlı pozisyonunu baskı aracı olarak Ukrayna, Beyaz Rusya, Polonya ve Gürcistan gibi ülkelere uygulamaktan çekinmemiştir. Hangi teknik sebebe dayandırılırsa dayandırılın, 38 milyar dolarlık ticaret hacmine rağmen Türkiye'ye karşı da benzer politikalar izlemiştir. Yaşanan bu krizlerle Rusya aslında ilişkilerde hassas ve kırılgan olan tarafın Türkiye olduğunu oldukça başarılı bir şekilde Ankara'ya hissettirmiştir. Rusya'nın gümrüklerinde Türk mallarına uyguladığı zorlaştırıcı rejim hala hafızalarda taze olarak durmaktadır. Rusya sadece Türkiye'den gelen Türk mallarını değil, Türk orijinli ama Avrupa'dan gelen malları bile "kırmızı hat" uygulamasıyla teker teker kontrol etmek yöntemiyle gümrüklerinde günlerce bekletmiştir. Özellikle Türk tekstil ve inşaat sektörü "gümrük kriz"inden milyonlarca dolar zararla çıktı. Türkiye ile Rusya arasında Eylül 2008'de gümrük işlemlerinin basitleştirilmesini öngören protokol imzalanmasına rağmen Türk ürünleri Rus gümrüklerinde zaman zaman sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Rusya ziyaretinin en önemli gündem maddelerinden birisi olan gümrüklerde yaşanan sorunların çözümü için bir teknik heyetin kurulması kararlaştırılmış ve Rusya Federal Gümrük Servisi Müdürü Andrey Belyaninov 18-20 Şubat 2009 tarihinde Türkiye'ye davet edilmiştir. Bununla da gümrük sorunu bir nevi komisyonlara havale edilmiştir.⁴⁹

---

⁴⁹ Sinan Oğan, "Gül'ün Rusya Ziyareti ve Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Dönem," erişim tarihi 15.02.2009, <http://www.turksam.org/tr/a1584.html>.

Yaz ve sonbahar ayları geldiğinde “domates krizi”, “mandalina krizi” adlarıyla neredeyse gelenekselleşen bir sebze-meyve krizi yaşanmaktadır iki ülke arasında. Rusya 2006 ve 2008 yılı yazında başta domates olmak üzere bazı tarım ürünlerinde yüksek oranda ilaç kalıntısı, nitrat ve Akdeniz Sineği bulunduğu gerekçesiyle Türkiye’den bazı tarım ürünlerinin ithalatını durdurmuştu. 2006’da yaşanan ilk krizden 300 milyon dolar zararla çıkan Türkiye’nin zararı 2008 yılında 500 milyon dolar olarak tahmin ediliyordu.⁵⁰ 2009 yılında da Rusya’ya sebze meyve ihracatında sorun olan Akdeniz Meyve Sineği, 2010 yılında mandalina ihracatında yine gündeme geldi. Rusya, Kasım 2010’da Türkiye’den ihraç edilen 23 ton mandalinayı, Akdeniz meyve sineği bulunduğu gerekçesi ile iade etti. Bunun üzerine Türkiye, söz konusu partide bulunan bin kasada inceleme yaptı, ancak Akdeniz meyve sineğine rastlamadı.⁵¹

Türkiye’nin en büyük eksikliği Rusya’nın bu politikalarına cevap verebilecek eşdeğer politikalar geliştirememiş olmasında yatıyor. Diğer taraftan, Türkiye’deki Rus yatırımlarının Moskova’nın beklentilerinin çok altında bir seviyede olduğu görülüyor. Rusya Türkiye’nin enerji, askeri ve ulaşım ihalelerinde kendi firmalarına zorluklar çıkartıldığını ileri sürüyor. Askeri amaçlı helikopter alımı ihalesinde Rus tarafının yaşadığı hayal kırıklığının izleri hala sürüyor. Aynı hayal kırıklığını nükleer santral ihalesinde yaşayacaklarına dair ciddi endişeler taşıyorlardı. İhalenin Danıştay tarafından iptal edilmesiyle endişeleri kısmen doğru çıkmıştı. Ancak, Rusya ile ilişkilerini ileri bir seviyeye taşımak isteyen Türkiye, nükleer santral konusunu ihaleleri devreden çıkartıp devletlerarası anlaşma yoluyla Rusya’ya vermeyi tercih etti.

Türkiye’nin Boğazların adeta bir petrol boru hattı gibi kullanılmasına çevre ve güvenlik endişelerinden dolayı karşı çıktığını da hatırlamamız gerekiyor. Bu durum özellikle 1990’larda iki ülke arasında anlaşmazlıklara kaynak teşkil etti. Günümüzde geliştirilen alternatif geçiş yolları projeleriyle kısmen bu sorun arka plana atıldı diyebiliriz. Hazar Havzası ve Orta Asya

---

⁵⁰ “Rusya’yla 2. Domates Krizi,” *Star*, 04.06.2008.

⁵¹ *Anadolu Ajansı*, 27.11.2010.

petrol ve doğalgazını dünya pazarlarına ulaştırılması için geliştirilen projeler konusunda da fikir ayrılıkları var. Enerji konusunu dış politika ve baskı aracı olarak kullanan ve tekel konumunu muhafaza etmek isteyen Rusya, kaynak çeşitliliğini arttıracak ve kendisini dışarıda bırakacak projelere karşı çıkıyor ve karşı hamle olarak kendisi projeler geliştiriyor. Kuzey Akım ve Güney Akım projeleri bu politikanın sonucu ortaya çıkmış olan projelerdir. Rusya kendisini devre dışı bırakarak, Azeri ve Kazak petrolünü Batı pazarlarına ulaştıran Bakü Tiflis Ceyhan (BTC) Boru Hattı'ndan rahatsızlık duymaktadır. Rusya, "Bakü-Tiflis-Ceyhan" Petrol Boru Hattı'na ekonomik olmayan politik bir proje olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştı. Nabucco Projesi'ne de aynı sebeplerle olumsuz yaklaşıyor. Hazar enerji kaynaklarının Nabucco Projesi ile açılan yeni bir Doğu-Batı koridorundan Avrupa pazarlarına ulaştırılmasını Rusya kendisinin by-pass edilmesi olarak değerlendirmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin Güney Akım Projesi'ne Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgesini kullandırma izni vermesi ve arkasından nükleer santral ihalesinin Rusya'ya verilmesi ile birlikte Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi yeniden gündeme geldi. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı'na paralel ikinci bir boru hattı döşenmesini ise bizzat Moskova Ankara'ya teklif ediyor.

1990'lı yıllarda iki ülke arasındaki ilişkilere "Çeçen" ve "Kürt" sorunları damgasını vurdu. Türkiye'deki Kafkas diasporası ile Rusya'daki Kürt ve Ermeni diasporasının faaliyetleri iki ülkeyi zaman zaman karşı karşıya getirdi.⁵² 1999 yılı sonunda iki ülke arasında imzalanan terörle mücadele anlaşması sorunu büyük oranda bitirdi. Fakat Rusya hala PKK'yı terörist örgüt olarak kabul etmiyor. Türkiye, PKK terör örgütünü terörist örgütler listesine alması için Rusya'ya çağrılar yapıyor ancak şimdiye kadar olumlu cevap alamamış değil.⁵³ Rusya, sadece Rusya toprakları içerisinde eylemler gerçekleştiren ve Rusya'da bağlantıları olan örgütleri "terörist örgüt" olarak

---

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz: Kolobov, Kornilov, Özbay, *Çağdaş Türk*, 218-254; Fatih Özbay, *Ermeni Diasporası ve Türkiye-Rusya İlişkileri*, Stratejik Rapor No:5 (İstanbul: TASAM Yayınları, Nisan 2005); Mitat Çelikpala, "Türkiye'de Kafkas Diasporası ve Türk Dış Politikasına Etkileri," *Uluslararası İlişkiler* Cilt 2 No 5 (Bahar 2005): 71-108.

⁵³ "PKK'yla Mücadeleye Gelince, Rusya'dan Hayır Yok," *Radikal*, 02.06.2006.

kabul ediyor. Rusya'nın Ortadoğu ile ilgili jeopolitik hesaplarından dolayı, ileride Kürtleri kullanabileceği düşüncesi bu konuda Moskova'yı PKK'yı terör örgütü olarak nitelendirme konusunda gönülsüz davranmaya itiyor.

Türkiye ile Rusya, birçok bölgesel sorunda ortak bakış açılarına sahip olmalarına rağmen Orta Asya ve özellikle Kafkasya iki ülke arasında rekabet alanı olmaya devam etmektedir. Moskova, Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik küçük bir hareketini dahi kıskançlıkla karşılamaktadır. Eski Sovyet cumhuriyetlerinin Batı ile yakınlaşmasını engellemeye çalışan ve bu cumhuriyetlerdeki enerji kaynaklarını kendi kontrolü altında tutan Moskova, Ankara'nın söz konusu ülkelerin Batı ile yakınlaşma sürecine katkıda bulunmasından da rahatsız olmaktadır. Bu husus tarafların bölgesel örgütlenmelere gitmelerine ve doğal olarak ayrı saflarda yer almalarına da neden olmaktadır. Örneğin Kafkasya'da Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan ekseninin oluşma ihtimalinden rahatsız olan Moskova yönetimi, İran ve Ermenistan ile birlikte hareket etmektedir.⁵⁴

Ermeni diasporasının çabalarıyla Rusya Parlamentosu'nun alt kanadı Duma 1995 ve 2005 yıllarında sözde soykırımı kabul eden kararlar almıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı 22 Nisan 2005 tarihinde alınan karar sonrası yaptığı 26 Nisan 2005 tarihli 67 sayılı basın açıklamasında söz konusu kararı kınamıştır.⁵⁵ Günümüzde Rusya, Ermenistan'ın en önemli müttefiki durumundadır ve gerek Türkiye ile Ermenistan arasında, gerekse Ermenistan ile Azerbaycan arasında arabuluculuk yapabilecek en etkili ülkedir. Erivan'ın stratejik ortak olarak gördüğü Rusya, Ankara'nın büyük beklentilerine rağmen, Ermenistan'ın Batı'ya yakınlaşmasından çekindiğinden Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecinde Ankara'nın beklediği tavır tam olarak göstermemiştir. Moskova, Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecini desteklediklerini ve Dağlık Karabağ meselesinin çözümünü arzu ettiklerini ileri sürse de bu iki konunun birbirinden bağımsız

---

⁵⁴ Kamalov, *Komşuluktan Stratejik*, 11.

⁵⁵ http://www.mfa.gov.tr/no_67---26-nisan-2005_-rusya-federasyonu-federal-meclisi-devlet-dumasi_nin_-22-nisan-2005-tarihinde-sozde-ermeni-soykirimi-hakkinda_-kabal_-ettigi-aciklamanin-kinanmasi-hk_.tr.mfa.

olarak değerlendirilmesini istemektedir. Bir taraftan sorunun çözülmesinden çekinmekte, diğer taraftan sürecin dışında da kalmak istememektedir.

Kıbrıs meselesi Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin diğer sorunlu alanlarından birisidir. Kıbrıs söz konusu olduğunda Rusya'nın Türkiye ile çakışan çıkarları söz konusudur.⁵⁶ Bu konuda Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne S-300 füzeleri satmasından dolayı akıllara hemen 1996-1998 arası yaşanan kriz gelmektedir. Moskova'nın KKTC ile ilişki geliştirmesinin önünde kendi açısından haklı bazı engeller bulunmaktadır. 2004 yılında İstanbul'da yapılan İKÖ Dışişleri Bakanları Zirvesi'nde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov dönemin KKTC Başbakanı Mehmet Ali Talat ile görüşmüş ama bu düzeyde bir başka görüşme gerçekleşmemiştir. 2004 yılının Nisan ayında BM tarafından hazırlanan Annan Planı'na ilişkin Kıbrıs referandumuna günler kala Rusya, Kıbrıslı Rumların güvenlik endişelerini hafifletmeyi amaçlayan bir kararı tarafların baskı altında bırakılmaması ve Rusya'nın görüşlerinin alınmaması bahanesiyle veto etmiştir. Rusya, 24 Nisan 2004'te yapılan referandumdan sonra BM Güvenlik Konseyi'nde Kıbrıslı Türklerin tecridine son verilmesi için bir çağrı yapılmasını engellemiştir. Putin 2004 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Rusya'nın KKTC'ye yönelik izolasyonların kaldırılması ve BM'de Annan Planı'nı destekleme yönünde tutum alacağını açıklamasına rağmen, bu gerçekleşmemiştir. Rusya'nın Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile olan ilişkileri özellikle ticari-ekonomik alanda oldukça ileridir. Karşılıklı olarak yapılan yatırımların hacmi oldukça büyüktür. Rus sermayesinin Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ni off-shore bölgesi olarak kullandığı bilinmektedir. Rusya bu ilişkilerden dolayı Güney Kıbrıs ile politik ve ekonomik ilişkilerinin bozulmamasını istemektedir. Kosova'nın bağımsızlığına sert tepki gösteren Rusya, Batı'nın yıllarca KKTC'yi tanımamasından hareketle Putin'in ağızından Batı'yı ikiyüzlülük yapmakla suçlamasına rağmen, Kıbrıs konusunda Ankara ile aynı yönde düşünmemektedir.

---

⁵⁶ Çelikpala, "1990'lardan Günümüze," 277.

6. STRATEJİK ORTAKLIK TARTIŞMALARI

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler çok boyutlu, derinleştirilmiş, genişletilmiş, stratejik gibi kelimelerle tanımlansa bile stratejik ortaklık olmaktan henüz uzaktır. Türk-Rus ilişkilerinden bahsederken konuyu hem Türkiye'nin hem Rusya'nın son yıllarda izledikleri dış politikayla bağlantılı olarak değerlendirmek, Türkiye'nin son yıllarda izlediği dış politikanın doğal bir sonucu olarak görmek lazımdır. Ortada bir başarı varsa bu başarı öncelikle Türkiye'ye, Türk dış politikasına aittir. Türkiye'nin izlemeye başladığı bölgesel güvenlik, istikrar ve komşularla sıfır sorun anlayışına dayalı aktif dış politika yaklaşımında, hem küresel hem bölgesel güç olarak Rusya zaten gündemin ilk sıralarında olmak zorundaydı.

Türkiye ve Rusya'nın politik manada birbirlerinden beklentileriyle bu beklentileri karşılayabilme kapasiteleri her zaman birbirine uymayabiliyor demistik. Bunun farkında olarak inisiyatif alan taraf hem kendisine hem de ilişkiler bütününe oldukça önemli fayda ve katkılar sağlıyor. İşte Türkiye'nin yaptığı şey de tam olarak budur diyebiliriz. Bu yaklaşımın Moskova tarafından yanlış algılanması ya da karşılık görmemesi durumunda ciddi sorunlar ortaya çıkabilirdi, ama yaşanan gelişmeler Türk Dış Politikası'nın Rusya tarafından artık 10 yıl öncesine nazaran daha olumlu algılandığını ortaya koyuyor. Rusya görüldüğü kadarıyla Türkiye'nin bu yaklaşımını iyi değerlendirmekte ve Ankara'nın beklediği şekilde adımlar atmakta daha az tereddüt etmektedir.

Bu konuda Moskova Uluslararası İlişkiler Üniversitesi'nden (MGIMO) Prof. Dr. Aleksey Bogaturov, Türkiye'nin Kafkas bölgesindeki tutumu, Rusya-Gürcistan Savaşı'ndaki yaklaşımı ve diğer dış politika açılımlarının Moskova'daki Türkiye algılamasını değiştirdiğini ifade etmektedir. Bogaturov'a göre genel olarak bakıldığında son yirmi yıl içinde Türkiye beklenenden daha temkinli, daha ihtiyatlı ve oldukça ölçülü politika izlemektedir. Türkiye'nin şu anki dış politikası, Kafkasya'da, Karadeniz'de sürdürdüğü dış politika yaklaşımları, hem diğer dünya ülkeleri ile

sürdüdüğü siyaseti, Rus akademisyenleri, uzmanları ve halkı tarafından büyük ilgi ile izlenmektedir.⁵⁷

Türkiye yıllarca Rusya ile ilişkilerini AB ve Batı ile ilişkilerinde yaşadığı zor dönemlerde bir koz veya alternatif olarak kullanmıştır. Türkiye, Rusya ile ilişki kurma konusunda uzun dönemli, iyi planlanmış ve dikkatli politikalar ortaya koyamadı. Rusya ile yakın ilişkiler Türkiye için Batı ile ilişkilerinden dolayı yaşadığı özgüven azalmasını telafi etmesi açısından oldukça önemli rol oynuyor. Rusya da zaman zaman Batı tarafından anlaşılma sorunu yaşıyor ve yalnızlaştırıldığını hissediyor. Bilinçaltında yatan bu dışlanmışlık hissi doğal olarak iki ülkeyi birbirlerine yaklaştırıyor.⁵⁸ Hem Türkiye hem de Rusya Batı'nın kendilerine yaklaşımında Batı'dan kaynaklanan sorunlar olduğunu düşünmekte ve tepkisel politikalar geliştirmektedirler. Bu tepkisel politikalar bir anlamda Ankara ve Moskova'nın ortak bir dil oluşturma ya da birbirlerini anlama çabalarını kolaylaştırmaktadır. Özellikle Türkiye-AB ilişkileri özelinde bu durumu gözlemek mümkündür. AB'nin Türkiye'ye yeşil ışık yakmaması ve sürekli olumsuz cevaplar vermesi, Türk siyasi elitinde alternatif jeopolitik açılımlar yapılması ve arayışlara girilmesi konusunda tartışmalar başlatmıştır.

12-13 Aralık 1997 tarihindeki Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmemesi; 10-11 Aralık 1999 tarihindeki Helsinki Zirvesi'nde 13 aday ülke arasında Türkiye'nin adı geçmesine rağmen görüşmelerin başlamasının 2010 yılına ertelenmesi; AB'nin geleceğinin masaya yatırıldığı Aralık 2000'de yapılan Nice Zirvesi'nde ve 2001 yılı Ocak ayında Stokholm'de yapılan görüşmeler için hazırlanan davet listesinde Türkiye'nin adının bile geçmemesi; Brüksel Zirvesi'nde müzakerelerin açılmasına yönelik 17 Aralık 2004 tarihli AB Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi kararının Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından

---

⁵⁷ “Türkiye, Rusya'nın Yeni Stratejik Ortağı,” *Zaman*, 10.05.2010.

⁵⁸ Türk-Rus ilişkilerinde Batı faktörü konusunda bkz: Gülten Kazgan, “Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkileri,” içinde *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2003), 147-181.

“kabul edilemez” bulunması gibi tecrübeler Türkiye’de AB’ye karşı hep derin bir hayal kırıklığı ve tepki ile sonuçlanmıştır.

İlginç bir şekilde AB’nin Türkiye hakkında kritik kararlar aldığı bu tür toplantıların hemen öncesinde veya hemen sonrasında ya Rusya’dan üst düzey bir devlet adamı Türkiye’yi ziyaret etmiş ya da Türkiye’den üst düzey bir devlet adamı Rusya’yı ziyaret etmiştir. 1997 yılı Aralık ayında Rusya Başbakanı V. Çernomirdin’in Ankara, 1999 yılı Aralık ayında Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit’in Moskova, Ekim 2000’de Rusya Başbakanı M. Kasyanov’un Ankara, Rusya Devlet Başkanı V. Putin’in Aralık 2004’te gerçekleşen Türkiye ziyaretini bu türden manidar ziyaretlere örnek olarak verebiliriz.

Diğer taraftan, Türkiye kendisi açısından çok önemli hatta hayati bazı konularda Rusya’dan beklediği desteği tam olarak bulamadı. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde şimdiye kadar olan şey, Moskova’nın ilişkilere küresel değil bölgesel politikalar çerçevesinde bakarak ikincil seviyeden değerlendirmeye almasıydı. Ankara ise tam tersine eski süper güç kuzey komşusunu sadece bölgesel değil küresel politikalar çerçevesinde de birincil seviyeden değerlendiriyordu. Ancak, yakın yeni dönem bunun Rusya açısından değişmeye başladığının işaretlerini taşıyor. Türkiye’nin aktif, barışçıl, yapıcı dış politikası artık sadece bölgesinde değil küresel çapta da oldukça dikkat çekiyor. Ortadoğu’da, İslam dünyasında, Balkanlar’da, Kafkaslar’da, Afrika’da ve Güney Amerika’da Türkiye’nin artan ağırlığı Rusya’nın daha fazla ilgisini ve dikkatini çekiyor.

Rusya, SSCB’nin dağılması sonrasında terk ettiği ilgi ve nüfuz alanlarına yeniden geri dönmeye çalışıyor. Bu geri dönüş yolunda Rusya artık Türkiye’yi ilk 10 yıldaki gibi öncelikli rakip ve tehdit olarak algılamıyor. Orta Doğu’da ABD’nin izlediği politikadan rahatsız olan Rusya, SSCB döneminde geleneksel olarak çok yakın ilişkilere sahip olduğu bu bölgede ağırlığı son yıllarda oldukça artan Türkiye’yi yanında görmek istiyor. ABD’nin 11 Eylül sonrası hegemonik politikaları sebebiyle İslam dünyasında kazandığı antipatiyi kendisi açısından sempatiye çevirme politikası güdüyor. Rusya açısından İslam dünyasının en güçlü ve en etkin

ülkesi Türkiye ile yakın ilişkiler bu yüzden daha bir önem arz ediyor. Moskova, Türkiye'nin geleceğin enerji santrali haline gelmesinin sadece rakip olarak çıkarlarını zedelediğinin değil aynı zamanda ortak olarak Rusya'nın önüne yeni imkânlar ortaya koyduğunun farkında. Türkiye'nin nükleer santral ihalesinin kazanılmasının İran'dan sonra Orta Doğu'da Moskova'yı nükleer teknoloji üzerinde tek etkili güç haline getireceğini ve bunun başka ülkelerde devamının geleceğini biliyor.

Rusya Devlet Başkanı Dimitriy Medvedev 12 Mayıs'taki tarihi Ankara ziyareti sırasında, Türk-Rus ilişkilerini “*Sadece sözde değil, gerçekte de stratejik bir ortaklık*” olarak nitelendirdi. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de, hızla gelişen bu çok yönlü ilişkilerin “stratejik bir boyutunun bulunduğunu” belirtti. Türkiye ile Rusya enerji alanındaki ortaklıklarını bu ziyarette imzalanan anlaşmalarla “stratejik boyutlar” a taşıdılar. “Stratejik ortaklık” hedefine doğru gidişte vizelerin kaldırılması anlaşması güven ilişkisinin kuvvetlendirilmesi açısından sembolik anlamda çok büyük önem taşıyor.⁵⁹

Medvedev'in ziyareti sırasında enerjiden güvenliğe, vize muafiyetinden turizme ve eğitime kadar geniş alana yayılan 17 farklı anlaşma imzalandı. Nükleer santral konusunda imzalanan anlaşma, vizelerin kaldırılması veya iki ülke arasında “Üst Düzey İşbirliği Konseyi”nin faaliyete geçecek olması, Türk-Rus ilişkilerini yepyeni bir boyuta taşıyacaktır. Özellikle işbirliğinin stratejik yönlerini belirleyecek ve yeni işbirliği alanlarını oluşturacak bu konseyin ilişkileri stratejik ortaklık yönüne götürmesi açısından büyük bir adımdır. Rusya, daha önce Almanya, Fransa ve İtalya ile buna benzer üst düzey konseyler oluşturdu. Türkiye bu ülkeler arasında dördüncü oldu. Bu durum Rusya'nın Türkiye'ye verdiği önemin bir göstergesi sayılabilir. İlişkilerin stratejik ortaklığa dönüşmesinin yolu da bu konseyin çalışmalarından geçecek.⁶⁰

---

⁵⁹ Sami Kohen, “Rusya ile İlişkiler Stratejik midir?” *Milliyet*, 14.05.2010.

⁶⁰ Mesut Çevikalp, “Rusya ile Türkiye Henüz “Stratejik Ortak” Değil,” İlyas Kamalov ile röportaj, *Aksiyon* 806 (17-23 Mayıs 2010).

Ancak, bütün bunlara rağmen ilişkiler bazı alanlarda stratejik olmasına rağmen genel anlamda henüz stratejik ortaklık olmaktan uzaktır. Stratejik ortaklık, ortak menfaatlerin elde edilmesi için iki ülke arasında; askerî yardım, savunma sanayii, ortak askerî tatbikatlar, istihbarat alışverişi, birbirlerinin ülkelerinde askerî birlik bulundurma, askerî eğitim gibi geniş kapsamlı güvenlik ilişkilerini içeren bir ilişki biçimidir. İki ülke arasında stratejik bir ortaklık için ülkelerin dünya görüşlerinde, siyasi sitemlerinde, uzun vadeli menfaatlerinde, benzer evrensel değerlerin paylaşılmasında mutabakatın ve ortaklığın mevcut olması gerekir.⁶¹

Yukarıdaki ölçütler dikkate alındığında Rusya ile Türkiye'nin stratejik ortak olduğunu söylemek zordur. Üst düzey yetkililerin ve diplomatların aksine uzmanlar Türkiye-Rusya ilişkilerini henüz stratejik ortaklık olarak değerlendirmemektedirler.⁶² Türkiye-Rusya ilişkileri konusunda yayınlanan raporlarda da bu noktaya dikkat çekilmektedir.⁶³ Türkiye ile Rusya arasında oluşturulmaya çalışılan stratejik ortaklık özünde savunmacı bir doğaya haizdir. Anılan stratejik ortaklık, bölgede ortaya çıkabilecek potansiyel istikrarsızlıklara karşı birlikte hareket etme karakterine sahiptir. Keza, bu iki ülkeyi dışlayacak gibi görünen yeni bir Avrupa mimarisine karşı da doğal bir refleks olarak algılanması mümkündür.⁶⁴ Ulusal Enerji Güvenliği Vakfı Başkanı Konstantin Simonov, Türkiye'nin Rusya'yı stratejik ortak olarak görmediğini, Türk elitleri üzerinde ABD etkisinin çok yüksek olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁵

İki ülke arasındaki ilişkilerin 2000'li yıllarda hızla gelişmesine ve iki Avrasya ülkesinin tarihinde görülmeyen bir düzeyde işbirliği gelişmesine

---

⁶¹ Yılmaz Tezkan, "Değişen ve Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Kadim Komşusu Rusya," içinde *Kadim Komşumuz Rusya*, Haz. Yılmaz Tezkan (Eylül 2001), 20.

⁶² Bkz: Adam Balcer, "The Future of Turkish-Russian Relations: A Strategic Perspective," *Turkish Policy Quarterly* Vol 8 No1 (Spring 2009): 77-87; Amanda Paul, "Turkey and Russia: Not Quite a Strategic Partnership," *Today's Zaman*, Feb 18, 2010.

⁶³ Bkz: Kamalov, *Komşuluktan Stratejik*

⁶⁴ Kımıklioğlu, "Türk-Rus İlişkilerinin," 122.

⁶⁵ Alena Çeçel, "Turetskiy Plan," *Vedemosti*, 12.05.2010.

rağmen, bu yakınlaşmanın sanal bir çerçeveden gerçek bir stratejik işbirliğine dönüşmemesinin temel nedenleri olarak, Türkiye'nin Batı dünyası içerisinde yer alma tercihi ile Rusya'nın ilişkileri stratejik boyuta taşımaktan ziyade çerçeveyi avantajlı olduğu ekonomi boyutuyla sınırlama isteği belirtilebilir. Türkiye'nin genel çizgisinde bir değişme olmadıkça ilişkilerin şekil değiştirmeyeceği öne sürülebilir.⁶⁶

SONUÇ

Türk-Rus ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ve ortaya konan sonuçlar açısından bakıldığında şüphesiz en önemli ve dikkate değer dönem Soğuk Savaş sonrası dönemdir. En başta da belirttiğimiz gibi, imparatorluk döneminde 1798, 1805 ve 1833 yıllarında yapılan işbirliği ve ittifaklar, SSCB döneminde 1920'ler, 1930'lar ve 1960'ların ortasındaki yakınlaşma ikili ilişkilerin diğer dikkate değer dönemleridir. Ancak, bu dönemler ile Soğuk Savaş sonrası dönemde kurulan ilişkileri karşılaştırdığımızda belirgin bir farklılık görürüz. Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya İmparatorluğu'nun ilk kez birbirlerine yakınlaşmalarını Napolyon tehdidi sağlamıştır. Napolyon'un Fransız Ordusu başında Mısır'a saldırması ile Türk-Rus ilişkileri yeni bir safhaya girmişti. 23 Aralık 1798'de Rusya ile 14 maddelik sekiz yıl sürmesi planlanan bir ittifak anlaşması imzalanmıştı. 1798 Anlaşması ancak bir yıl sürdü. Napolyon'un ikinci kez tehdit haline gelmesi üzerine 28 Eylül 1805 tarihinde 9 yıl süreli bir anlaşma daha imzaladı. Bu ittifak da bir yıl kadar sürdü. Bir sonraki işbirliği dönemi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ile gündeme geldi. Bu isyanı bastıracak gücü olmayan Osmanlı İmparatorluğu Rusya'dan yardım istedi. 1833 yılında 8 yıl süreli Hünkâr İskelesi Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma tarihte ilk defa Türk-Rus ilişkilerinde ortak savunma esasları getirmişti.⁶⁷ Yukarıda bahsedilen anlaşmaların hepsi klasik askeri işbirliği ve savunma anlaşmalarıydı.⁶⁸

---

⁶⁶ Çelikpala, "1990'lardan Günümüze," 290.

⁶⁷ Tahir Tamer Kumkale, *Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri* (İstanbul, İrfan Yayınevi, 1997), 28-37.

⁶⁸ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme* (Ankara, İmge Kitabevi, 1993), 179-180.

Cumhuriyet döneminde, Milli Mücadele dönemiyle başlayan ve Soğuk Savaş'ın bitimine kadar süren dönemdeki ilişkilerde de önce askeri ama daha sonra ticari-ekonomik ilişkilerin ağırlıklı olduğu görülür. Soğuk Savaş sonrasında ise ilişkiler her alanda gelişme göstermiştir. Soğuk Savaş sonrası Türk-Rus ilişkilerini SSCB dönemi ve İmparatorluk dönemlerindeki ilişkilerden ayıran en önemli şey, Soğuk Savaş sonrası ilişkilerde insan faktörünün öne çıkması, halkların müdahil olması ve kamuoylarının dolaylı ve doğrudan etkisidir. İmparatorluk ve SSCB dönemlerinde ilişkiler üst seviyede, kurumlar arasında, politikacılar, devlet adamları, diplomatlar ve askerler seviyesinde yürütülmüş; her iki ülke halkı bu ilişkilerin seyrinde etkili olamamıştır. SSCB döneminde kültürel ilişkiler artmış olsa da ideolojik kaygılardan dolayı devlet kontrollü gerçekleşen bu tür ilişkiler sınırlı etkide bulunmuştur. Ancak, 1991 sonrası ilişkilerde insan faktörü çok etkilidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde sınırlamaların ortadan kalkmasıyla gözlemlenen halkların yakınlaşması ve insani ilişkilerin artması ikili ilişkilerin daha önceki hiçbir döneminde gözlemlenmemiştir. Günümüzde bavul ticareti, turizm, ekonomik ilişkiler, kültürel ilişkiler, sayıları 50-60 binleri bulan⁶⁹ karma evlilikler yoluyla doğrudan halkların birbirini tanınmasının önünün açılması günümüzdeki Türk-Rus ilişkilerini çok farklı değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Hem Türkiye hem de Rusya dinamik bir siyasal ve ekonomik dönüşüm sürecinden geçmektedir. 1990'lerden farklı olarak, 2000'li yılların başında Türk-Rus ilişkilerinin artık gerek ekonomik gerekse politik alanda birlikte artarak geliştiğine şahit olmaktayız. İlişkilerin gelişmesindeki en önemli sebepler arasında, her ne kadar üzerinde görüş birliğine ulaşılmamış konular olsa da, her iki ülkenin de 21. yüzyılın başında izlemeye başladıkları dış politikalarında genel çerçevede benzer yaklaşımların oluşması bulunmaktadır. İki ülke arasındaki hacmi gittikçe artan ticaret ve artık neredeyse sıradan olarak görmeye başladığımız diplomatik diyalog ilişkilerin gelişmesinin arkasındaki diğer faktörlerdendir.

---

⁶⁹ *Milliyet*, 14.02.2010.

İki ülke ilişkilerini henüz stratejik ortaklık olarak ifade edemesek de her iki ülke açısından ilişkilerde stratejinin başat rol oynadığını söyleyebiliriz. İki ülke arasındaki ilişkilerin bir bütün olarak “stratejik” olduğunu söyleyemeyiz belki ama enerji, ticaret gibi alanlarda stratejik boyutta olduğu artık yadsınmamaktadır. Günümüzde artık ekonomik ilişkilerden çok, hem Rusya’nın hem de Türkiye’nin izlediği bölgesel ve küresel stratejiler ilişkilerin yükselmesinin arkasındaki itici güç haline gelmiş durumdadır. Rusya, Türkiye için; Türkiye de Rusya için çok önemli iki ülke konumundadır. Türkiye kendi güvenliği ve istikrarı açısından Batı sistemi içinde yer almayı seçmiştir ve bunda ısrarla devam edecektir. Ancak bu durum Rusya ile çok yönlü ilişkiler kurmasının önünde bir engel değildir. Aksine, Rusya ile kuracağı güçlü ilişkiler Batı dünyası ile ilişkilerinde elini güçlendirecektir. Burada Türkiye’nin dikkat etmesi gereken, Rusya ile ilişkilerini kontrolsüz rekabet ve çatışmaya götürmeden yürütmesidir. Kimi çevrelerce Türkiye’nin Rusya ile ilişkileri Türkiye’nin AB ile olan problemlili ilişkilerininin alternatiffi gibi düşünölmekte ve öyle algılanmaktadır. Türkiye’nin Rusya ile olan ilişkileri AB ile olan ilişkilerinden bağımsızdır ve AB ile ilişkilerine alternatif olarak kabul edilmemelidir.

Türkiye ve Rusya uzun süreli ve verimli bir ekonomik işbirliği sürecinden geçerek her iki ülke içinde çok önemli tecrübe ve kazanımlarla 21. yüzyıla girdiler. Aralarındaki bazı görüş ayrılıklarına rağmen, tamamlayıcılık, karşılıklı çıkar ve iyi komşuluk gibi bazı objektif faktörler ekonomik ilişkilerin gelişmesine her zaman ivme kazandıracaktır. İki ülke arasındaki ilişkilerde alınacak daha çok mesafe vardır ve sürecin kolay olması beklenmemelidir. Türkiye ve Rusya aralarındaki yüzlerce yıllık jeopolitik mücadeleyi jeoekonomik işbirliğine çevirmeye çalışmaktadırlar. Türkiye-Rusya ilişkileri son yıllarda Ankara’nın barışçıl ve aktif dış politikası ve Moskova’nın yapıcı tavrıyla yavaş yavaş yeni kulvarına oturmaktadır. Bir anlamda formatlanan ilişkiler yeniden yüklenmektedir diyebiliriz.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde çerçeve ya da sınır oldukça hassastır ve ilişkilerdeki sınırları ya da çerçeveyi daraltmak da genişletmek de her iki ülkenin inisiyatifinde olan bir konudur. İki ülke ilişkileri

tarahindeki Kurtuluş Savaşı sırasındaki Sovyet yardımı, 1930'lar ile 1960'lardaki sanayi alanındaki işbirliği, 1984 doğalgaz anlaşması, 1998 yılında Öcalan konusundaki Rusya'nın tavrı, Mavi Akım projesi, 1999 yılında Ecevit'in Moskova ziyareti, 2004 yılında Putin'in Türkiye ziyareti ve son olarak nükleer santral projesinin Rusya'ya verilmesi sınırları genişleten açılımlardır. Ekonomik ilişkilerin ulaştığı seviye politik ilişkilerin garantisi değildir. İlişkilerin salt ekonomi boyutuna dayalı zorlama ilişkiler olmaktan çıkartılıp karşılıklı bölgesel ve küresel çıkarlar ile karşılıklı güvene ve saygıya dayalı ilişkiler bütünü haline getirilmesi konunun uzmanlarınca yıllarca dile getirildi durdu. Geline durum, Türkiye ve Rusya'nın bu konuda önemli mesafeler aldıklarını göstermektedir.

Türkiye ve Rusya'ya Kafkaslar'dan Balkanlar'a, Orta Doğu'dan Orta Asya'ya uzanan bir coğrafyada farklı bölgesel kimliklere ve çıkar algılamalarına sahiptir. Türk-Rus ilişkilerinin genel yapısı işbirliği ve rekabetin önümüzdeki yıllarda da ilişkilerin olmazsa olmazı olmaya devam edeceğine işaret etmektedir. İlişkileri değerlendirirken olabildiğince gerçekçi olmak gerekmektedir. Gerçekçi olmak, ilişkilerde temkini elden bırakmamayı da gerektirmektedir. Türkiye ve Rusya'nın günümüzde ulaştıkları çok boyutlu ortaklığını aynı zamanda tarihin kötü izlerini ve paylaşılan coğrafyanın zorluklarını da beraberinde taşıdığını unutmamak gerekmektedir. Her iki ülkenin tarihsel ve kültürel olarak bağları olduğu ortak etki coğrafyalarında ortaya çıkacak sorunlar, karşılıklı ilişkileri hızlı bir şekilde geriye götürme potansiyeline sahiptir. Böyle bir durumun ihtimal dâhilinde olduğunu bilerek önceden hazırlıklı, temkinli ve tetikte olmak çok önemlidir. Temkinli ve tetikte olmak çok yönlü ilişki ağını her zaman dikkatli bir şekilde koruma ve geliştirmeyi, sorun çıkması durumunda ise akılcı ve pragmatist çözümler ortaya koymayı gerektirmektedir. Gerçekçi, açık, doğrudan ve iki tarafı da memnun eden ilişkiler olduğu sürece hem Türkiye hem Rusya bu durumdan şimdi olduğu gibi gelecekte de kârlı çıkacaktır.

KAYNAKÇA

“100 Milyar Dolarlık Ticaret Mümkün.” *Sabah*, 13.05.2010.

“Erdoğan’dan Putin’e Mesaj: AB’ye Katılacağız Ancak Sizden de Vazgeçmeyeceğiz.” *Zaman*, 10.01.2005.

“PKK’yla Mücadeleye Gelince, Rusya’dan Hayır Yok”, *Radikal*, 02.06.2006

“Putin: Meclis Kararı Haftanın Olayı.” *Radikal*, 05.03.2003.

“Rusya ile Askeri İşbirliği Anlaşması”, *Cumhuriyet*, 15.01.2002

“Rusya’dan Akkuyu Nükleer Santraline Onay.” *Zaman*, 20.11.2010.

“Rusya’yla 2. Domates Krizi.” *Star*, 04.06.2008.

“Rusya-Türkiye 17 anlaşmaya imza attı, ‘nükleer’ 12.35 sente indi.” *Hürriyet*, 13.05.2010.

“Stratejik Ortaklık Önerisi.” *Milliyet*, 17.12.1997.

“Türkiye ve Rusya: Hem Ortak, Hem Komşu.” *Perspektif* No 9 Yıl 2 (Şubat 1998).

“Türkiye, Rusya’nın Yeni Stratejik Ortağı.” *Zaman*, 10.05.2010.

AKP Parti Programı. Erişim tarihi 08.11.2010. <http://www.akparti.org.tr/vi-dis-politika-79.html?pID=50>.

Alimov, Gayaz. “Bulent Ecevit: Chechnya – vnutrennoe delo Rossii.” *İzvestia*, November 4, 1999.

Anadolu Ajansı. 27.11.2010.

- Aras, Bülent. *Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık*. SETA Analiz, Ağustos 2009.
- Balcer, Adam. “TheFuture of Turkish-Russian Relations: A Strategic Perspective.” *Turkish Policy Quarterly* Vol 8 No 1 (Spring 2009): 77-87.
- Bila, Fikret. “Erdoğan: Rusya’yı Gözardı Edemeyiz.” *Milliyet*, 02.09.2008.
- Bila, Fikret. “Kasyanov’un Ziyareti.” *Milliyet*, 26.10.2000.
- Bila, Hikmet. “Türkiye-Rusya.” *Cumhuriyet*, 25.10.2000.
- Birand, Mehmet Ali. “Competition and Cooperation With Russia.” *Turkish Daily News*, 26.10.2000.
- Çeçel, Alena. “Turetskiy Plan.” *Vedemosti*, 12.05.2010.
- Çelikpala, Mitat. “1990’lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri.” *Avrasya Dosyası* Cilt 13 Sayı 1 (2007): 267-298.
- Çelikpala, Mitat. “Türkiye’de Kafkas Diasporası ve Türk Dış Politikasına Etkileri.” *Uluslararası İlişkiler* Cilt 2 No 5 (Bahar 2005): 71-108.
- Çemrek, Murat. “Rusya-Türkiye İlişkileri.” *İçinde Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya*. Ankara: SDE Yayınları, Haziran 2010.
- Çevikalp, Mesut. “Rusya ile Türkiye Henüz “Stratejik Ortak” Değil.” İlyas Kamalov ile röportaj. *Aksiyon* 806 (17-23 Mayıs 2010).
- Ivanov, I. S. “Vneshnyya politika Rossiinasovremennometape.” *MİD RF DİP*, 20.04.2001.

İşyar, Ömer Göksel. “Rusya Federasyonu ile İlişkiler.” İçinde *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, Editör Haydar Çakmak. Ankara: Barış Platin Kitap, 2008.

İzvestia, 22.04.2000.

Kamalov, İlyas. *Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri*. Rapor No: 18. ORSAM, Mayıs 2010.

Kamel, Ayhan. “İkinci Dünya Savaşının Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri.” Tebliğ edilen konferans. *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. Ankara: 15-17 Ekim 1997; *Çağdaş Türk Diplomasisi: 2000 Yıllık Süreç*. Yayına Hazırlayan İsmail Soysal. Ankara: TTK, 1999.

Kazgan, Gülten. “Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkileri.” içinde *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*. Derleyenler Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2003.

Kınıklıoğlu, Suat. “Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi.” *Avrasya Dosyası*, Türk Dünyası-Çin 1 (2006): 99-124.

Kireev, N. G. *Turetskaya Delovaya Elita o Turetsko-Rossiyskih Otnoşeniyah*. Moskova: BlijniyVostok i Sovremennost, 2000.

Kohen, Sami. “Bir ‘Stratejik Ortaklık’ Daha...” *Milliyet*, 17.12.1997.

Kohen, Sami. “Rusya ile İlişkiler Stratejik midir?” *Milliyet*, 14.05.2010.

Kohen, Sami. “Rusya ile Ortaklık.” *Milliyet*, 26.10.2000.

Kolobov, O. A., A. A. Kornilov, Fatih Özbay *Çağdaş Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve İşbirliği Alanları (1992-2005)*. İstanbul: TASAM Yayınları, 2006.

- Koptevskiy, V. N. *Rossiya-Turtsiya: Etapıtorgovo-ekonomičeskogotrudničestva*. Moskva: İV RAN, 2003.
- Kumkale, Tahir Tamer. *Tarihten Günümüze Türk-Rus İlişkileri*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1997.
- Küçükkaya, İsmail. “Rusya’dan Tataristan’a Geçişin Öyküsü.” *Akşam*, 15.02.2009.
- Mehtiyev, Aydın. “Vstrecha Putina i Ecevit s tselom proshla uspeshno.” *Nezavisimaya Gazeta*, November 6, 1999.
- Meyer, Mihail. “18. Yüzyıldan Günümüze Rusya ve Türkiye İlişkileri.” içinde *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*. Derleyenler Gülten Kazgan, Natalya Ulçenko. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2003.
- Ogan, Sinan. “Gül’ün Rusya Ziyareti ve Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Dönem.” 15.02.2009. Erişim tarihi 01.10.2010.
<http://www.turksam.org/tr/a1584.html>.
- Özbay, Fatih. “100 Milyar Dolarlık Ticaret Zor Ama Mümkün.” *Stratejik Düşünce Dergisi* (Haziran 2010).
- Özbay, Fatih. “AB’ye Müzakere Sürecinde Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri.” 01.08.2005. Erişim tarihi 08.11.2010.
<http://www.tasam.org/index.php?altid=1257>.
- Özbay, Fatih. “Askeri Amaçlı Helikopter Alımı İhalesi ve Türkiye-Rusya İlişkileri.” 20.07.2005. Erişim tarihi 08.11.2010.
<http://www.tasam.org/index.php?altid=1250>.
- Özbay, Fatih. “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Üçüncü Dönem.” 11.05.2010. Erişim tarihi 08.11.2010.

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=677:turkiye-rusya-iliskilerinde-ucuncu-donem&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

Özbay, Fatih. “Türk-Rus İlişkilerinde Karadeniz Faktörü.” 19.08.2010.
Erişim tarihi 08.11.2010.

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=782:tuerkiye-rusya-likilerinde-karadeniz-faktoerue&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136.

Özbay, Fatih. *Ermeni Diasporası ve Türkiye-Rusya İlişkileri*. Stratejik Rapor No: 5. İstanbul: TASAM Yayınları, Nisan 2005.

Paul, Amanda. “Turkey and Russia: Not Quite a Strategic Partnership.” *Today’s Zaman*, February 18, 2010.

Sander, Oral. *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*. Ankara: İmge Kitabevi, 1993.

Selçuk, Hasan. “Türkiye-SSCB Siyasi ve Ekonomik İlişkileri (1917-1991).” *İçinde Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri*. İstanbul: TASAM Yayınları, 2005.

Sezer, D. B. “Turkish – Russian Relations A Decade Later: From Adversity to Managed Competition.” *Perceptions – Journal of International Affairs* Cilt 6 Sayı 1 (Mart-Mayıs 2001): 79-99.

Sezer, D. B. “Turkish-Russian Relations: From Adversity to “Virtual Rapprochement.” *Turkey’s New World*. Editörler A. Makovsky, S. Sayari. Washington: 2000.

Sezer, D. B. “Türk-Rus İlişkileri: Düşmanlıktan ‘Fiili Yakınlaşma’ya.” *İçinde Türkiye’nin Yeni Dünyası-Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*. Derleyenler Alan Makovsky, Sabri Sayarı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.

Stone, Norman. “Rekabetten Ortaklığa: Rusya ve Türkiye.” *Avrasya Dosyası* Cilt 13 Sayı 2 (2007): 117-137.

Temur, Ferit. “Rusya ve Türkiye Ekonomik İlişkileri ve Yatırım Olanakları.” *İçinde Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya*. Ankara: SDE Yayınları, Haziran 2010.

Tezkan, Yılmaz. “Değişen ve Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Kadim Komşusu Rusya.” *İçinde Kadim Komşumuz Rusya*. Hazırlayan Yılmaz Tezkan. Eylül 2001.

Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Stratejik Diyalog Toplantısı, 20-22 Ocak 2003: Ankara. Derleyen Nazım Cafersoy. Ankara: Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2003.

Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri. İstanbul: TÜSIAD Yayınları, Haziran 1999.

Ulçenko, N. Y. “Rol Eksporta i İmportaEnergosırya v Obespeçenii Stratejiçeskoy BezopasnostiRossii i Turtsii.” *İçinde Blijniy Vostok: Problemy Regionalnoy Bezopasnosti*. Moskova: İİMES, 2000.

Ulçenko, N. Y. “Rossiya i Turtsiya: Osnovnietaşıtsialno-politiçeskogorazvitiya i dvustoronnegoekonomiçeskogosotrudniçestva.” *İçinde Rossiya i İslamskiy Mir: İstoriçeskaya Retrospektiva i Sovremennie Tendentsii*. Moskva: İV RAN, Kraft +, 2010.

Yeremeyev, D. Y. *Turtsiya Na Rubeje XX i XXI Vekov (1991-2007)*. Moskva: Gumanitariy, 2007.

Zaman. 08.03.2002.

